

Lokale fødevarenetværk og -strategier i Danmark 2017

Titelblad

Titel	Lokale fødevarenetværk og -strategier i Danmark <i>En kortlægning for Realdania, 2017</i>
Forfattere	Professor Niels Heine Kristensen, Food Studies AAU Videnskabelig assistent Johan Kristensen Dal, Food Studies AAU Konsulent Mads Randbøll Wolff
Layout	Nova Birk Kristensen
Illustrationer	Hvor intet andet er angivet er illustrationer forfatterens egne

Indholdsfortegnelse

1. Indledning	6
2. Overordnet beskrivelse af erhvervets udvikling	7
3. Kortlægning af strategier og netværk	13
3.1 Spørgeskemaundersøgelse	
3.2 Kontaktpersoner	
3.4 Svarprocenter	
3.5 Relevans	
3.6 Centrale resultater fra spørgeskemaundersøgelsen	
4. Introduktion til beskrivelser af udvalgte cases	16
4.1 Bornholm	16
4.1.1 Initiativer i krisens tid	
4.1.2 Gaarden – Bornholms regionale madkulturhus	
4.1.3 Bornholms Fødevarestrategi 2017-2025	
4.2 Ringkøbing-Skjern	24
4.2.1 De første spadestik	
4.2.2 Naturens Rige – fødevarepolitik	
4.2.3 Fødevareerhvervet	
4.2.4 Netværk	
4.2.5 Nye indsatsområder	
4.2.6 Den videre vej for ”Danmarks bedste spisekammer”	

4.3	Odsherred	31
4.3.1	Geopark Odsherred	
4.3.2	Netværk og organisering	
4.3.3	Innovation og produktudvikling	
4.3.4	Tværgående samarbejder	
4.4	Madfællesskabet	34
4.5	Afrunding af case-beskrivelserne	35
5.	Konklusioner og anbefalinger	36
6.	Referencer	38
7.	Bilag	39

Forord

Gennem de seneste år er der kommet større fokus på lokale fødevarer. Hvad er baggrunden for dette? Hvem er de centrale aktører? Hvad er potentialet? Det er nogle af de spørgsmål, der er baggrunden for dette studie. Nærværende rapport afdækker ikke i alle detaljer svarene på disse spørgsmål, men indeholder resultaterne fra et spørgeskema til alle landets kommuner, regioner og Lokale AktionsGrupper, samt en mere uddybede casebeskrivelse af fire lokale fødevarenetværk.

”Du har ikke en chance – grib den!” Således har nogle af folkene bag Thise Mejeri beskrevet tilgangen til etableringen af virksomheden tilbage i 1988. Ordene dækker over en tilgang, hvor mejeriet ikke er blevet bedt om at gøre noget eller for den sags skyld blevet spurgt til råd. Vil man skabe udvikling i en lokal produktion og for den lokale økonomi, som Thise mejeri har gjort, skal man ikke vente på et initiativ ”oppe fra”. Man skal bare gøre det, for chancen, den får man ikke, den må man tage.

Det er dog langt fra rimeligt at sige, at der aldrig gives chancer, eller at der ikke er politisk opmærksomhed og muligheder for at igangsætte nye tiltag og udviklinger. For der findes interesse på både nationalt, regionalt og kommunalt/lokalt niveau, der skrives nye strategier og igangsættes mange projekter, som kan

hjælpe på initiativer vej. Men hvad er det, der skaber den konkrete udvikling og de konkrete muligheder lokalt? Hvilke netværk og strategier findes der rundt omkring i Danmark og hvordan arbejder udvalgte kommuner eller partnerskaber med strategierne?

Det er de centrale spørgsmål for denne rapport, som består af to overordnede dele. For det første en undersøgelse og kortlægning af hvor i landet der arbejdes med udvikling af fødevareområdet på strategisk niveau, hvilke netværk disse indgår i og hvor man har formuleret tværkommunale eller kommunale strategier der understøtter disse. For det andet indeholder rapporten en eksemplificering af, hvordan man kan bruge fødevarer i lokal udvikling gennem tre cases; Bornholm, Odsherred og Ringkøbing-Skjern. Disse tre er suppleret med en tværkommunal fjerde case i form af ’Madfællesskabet’. Disse cases kan på forskellig vis stå som eksponenter for fremtrædende tendenser i landbrugs- og fødevaresektorerne i Danmark.

Det er således sigtet med denne kortlægning at bidrage til at skabe et bedre overblik over hvor der med fordel vil kunne prioriteres hvis der skal udvikles en indsats der kan stimulere mere stedbundne, lokalt forankrede og bæredygtige fødevarenetværk.

1. Indledning

Overordnet er målet med kortlægningen at give et overblik over, hvad der i dag findes af initiativer og tendenser på fødevarerområdet med henblik på at vurdere potentialer i forhold til erhvervsudvikling, lokal udvikling og turisme i Danmark.

Ambitionen med rapporten er, at den gennem sin analyse og kortlægning vil udgøre et vidensgrundlag for diskussioner om relevansen af og mulighederne for yderligere tiltag i forhold til realiseringen af fødevarerhvervets potentialer i et lokalt perspektiv.

Udgangspunktet for kortlægningen og analysen er hele Danmark med nedslag på udvalgte cases. Den nationale kortlægning er primært baseret på en spørgeskemaundersøgelse, som er gennemført i løbet af maj og juni 2017. Spørgeskemaet er blevet sendt til alle landets 98 kommuner, de fem regioner og 23 LAG'ere¹. Det er så vidt vi ved første gang en sådan undersøgelse er blevet gennemført, og vi kan derfor ikke påvise en udvikling i forhold til tidligere undersøgelser, til gengæld vil undersøgelsen kunne gentages med nogle års mellemrum, således at der med tiden kan skabes et sådant overblik.

En grundlæggende udfordring i forhold til undersøgelsen er, at fødevarerområdet ikke har ét oplagt og naturligt ophæng i en kommunal forvaltning. Det har derfor været en udfordring at identificere de rette kontakter i kommunerne. I praksis har vi set, at spørgsmål om fødevarer er placeret forskellige steder i de kommunale forvaltninger og at de er omfattet af forskellige politikområder, eksempelvis kost, undervisning, erhverv, beskæftigelse, kultur, social og indkøb.

Udviklingen inden for fødevarerhvervet sker i dag i et samspil mellem en række forskellige aktører i det private såvel som i det offentlige. Rapporten vil derfor indeholde en kortlægning af en række netværk og strategier, som findes rundt om i landet.

For at eksemplificere mulighederne for udvikling, og de forskellige aktører der er del af fødevarerområdet lokalt, har vi gennemført en række kvalitative interviews med aktører i Odsherred, Ringkøbing-Skjern, Bornholm og København. Disse interviews danner grundlag for beskrivelser af fire cases, hvor fødevarer har fået en central rolle ift. lokal udvikling.

¹ <https://www.livogland.dk/lokale-aktionsgrupper/kort-lokale-aktionsgrupper/lokale-aktionsgrupper>

2. Overordnet beskrivelse af erhvervets udvikling

Fødevarerhvervets udvikling er genstand for en konstant og omfattende opmærksomhed. Erhvervet har i mange år været fanget i et krydspres mellem produktions- og miljøhensyn, et pres som ofte omsættes til konflikt mellem forskellige interesser eller perspektiver som for eksempel by-Danmark over for land-Danmark eller produktions-Danmark over for forbrugs-Danmark. Men der er også eksempler på det modsatte, hvor der søges at bygges bro hen over konflikter og modsatrettede interesser med henblik på at skabe nye og mere bæredygtige løsninger, som fører til en ny tilnærmelse og forståelse mellem landbrugere og spisende. Interessen for maden, smagen og måden fødevarerne er fremstillet på er vokset kraftigt de seneste år. Det tydeligste eksempel på dette er forbrugernes interesse for økologiske fødevarer, hvor Danmark er blandt de førende på globalt plan.

Overordnet set konstaterer Danmarks Statistik, at *“Mens landbrugets samfundsøkonomiske betydning i en årrække har været faldende i forhold til de øvrige sektorer, er erhvervets produktion dog steget – både opgjort i mængden af kød, mælk, korn osv. og i værdien af disse produkter”*².

I forhold til beskæftigelsen og strukturudviklingen inden for landbruget konstateres at det samlede antal bedrifter og antal personer beskæftiget i landbruget er faldet markant fra 2007 til 2017³.

Reduktionen i disse tal dækker over en generel strukturudvikling, hvor bedrifterne gradvist er blevet større og mere specialiserede i deres produktion.

Beskæftigede i landbruget efter type, område, arbejdstid, enhed og tid

	2007	2010	2013	2016
Bedrifter (antal)	44 618	42 099	38 829	35 674
Antal personer	84 809	80 529	80 971	74 938

² <http://www.dst.dk/da/Statistik/emner/erhvervslivets-sektorer/landbrug-gartneri-og-skovbrug>

³ Danmarks Statistik, Statistikbanken

Et stor udfordring for landbruget er den høje gæld, som selv om den har vist tendens til fald de seneste år, fortsat betyder en meget høj gennemsnitlig gæld

på bedriftsniveau. Af nedenstående tabel fremgår landbrugets gæld fra 2008 til 2015.

Arealets og bedriftenes fordeling på bedriftsstørrelser

	Landbrugsareal, 1.000 ha.				Landbrugs- og gartneribedrifter, stk.			
	2000	2013	2014	2015	2000	2013	2014	2015
Uden dyrket areal					800	1.668	1.531	1.868
Under 5 ha	4	3	1	1	946	764	483	419
5-10 ha	60	56	56	55	8457	7.803	7.835	7.506
10-20 ha	164	99	100	93	11.188	6.928	6.942	6.490
20-30 ha	161	98	93	88	6.531	3.973	3.799	3.535
30-50 ha	353	170	166	156	9.017	4.392	4.264	4.018
50-100 ha	763	389	375	356	10.891	5.400	5.216	4.945
100-200 ha	715	657	657	635	5.351	4.616	4.567	4.408
Over 200 ha	421	1.157	1.204	1.249	1.360	3.285	3.315	3.447
I alt	2.647	2.628	2.652	2.633	54.541	38.829	37.952	36.636
Gns. bedriftsstørrelse, ha.					48,5	67,7	69,9	71,9

Anm.: Fra 2010 medregnes flere små bedrifter.

Kilde: Danmarks Statistik, tabel BDF11.

Kilde: "Fakta om erhvervet 2016", Landbrug og Fødevarer, s. 78

Gæld på landbrug ultimo året, mia. kr.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Antal landbrug	34.576	32.354	32.175	31.202	31.316	30.392	29.809	29.199
Gæld i alt	306,3	325,8	336,4	329,8	335,1	329,4	338,6	326,8
Heraf realkreditinstitut	218,5	241,9	249,3	241,7	246,1	240,5	244,9	238,7
Heraf bank	66,3	63,7	65,9	65,7	64,7	63,2	67,9	63,3
Heraf varegæld og anden gæld	24,0	20,8	22,0	22,4	24,0	25,4	25,3	25,0
Heraf regulering til kontantværdi	-2,5	-0,5	-0,8	-0,1	0,4	0,3	0,5	-0,2
Gæld på heltidsbedrifter	251,9	268,4	270,0	260,3	264,4	260,6	265,4	255,5

Kilde: Danmarks Statistik, JORD1 og JORD2.

Kilde: "Fakta om erhvervet 2016", Landbrug og Fødevarer, s. 92

I forhold til fiskeriet tegnes et tilsvarende billede af tilbagegang i antallet af fartøjer, tonnage og antallet af beskæftigede:

Fiskeriets udvikling⁴							
	1997	2000	2003	2006	2009	2012	2015
Antal fartøjer	4.581	4.141	3.569	3.138	2.834	2.744	2.368
Samlet tonnage	108,9	111,1	98,8	85,7	68,2	65,9	66
Antal erhvervs-fiskere	6.909	5.315	5.286	4.598	4.635	4.688	4.866

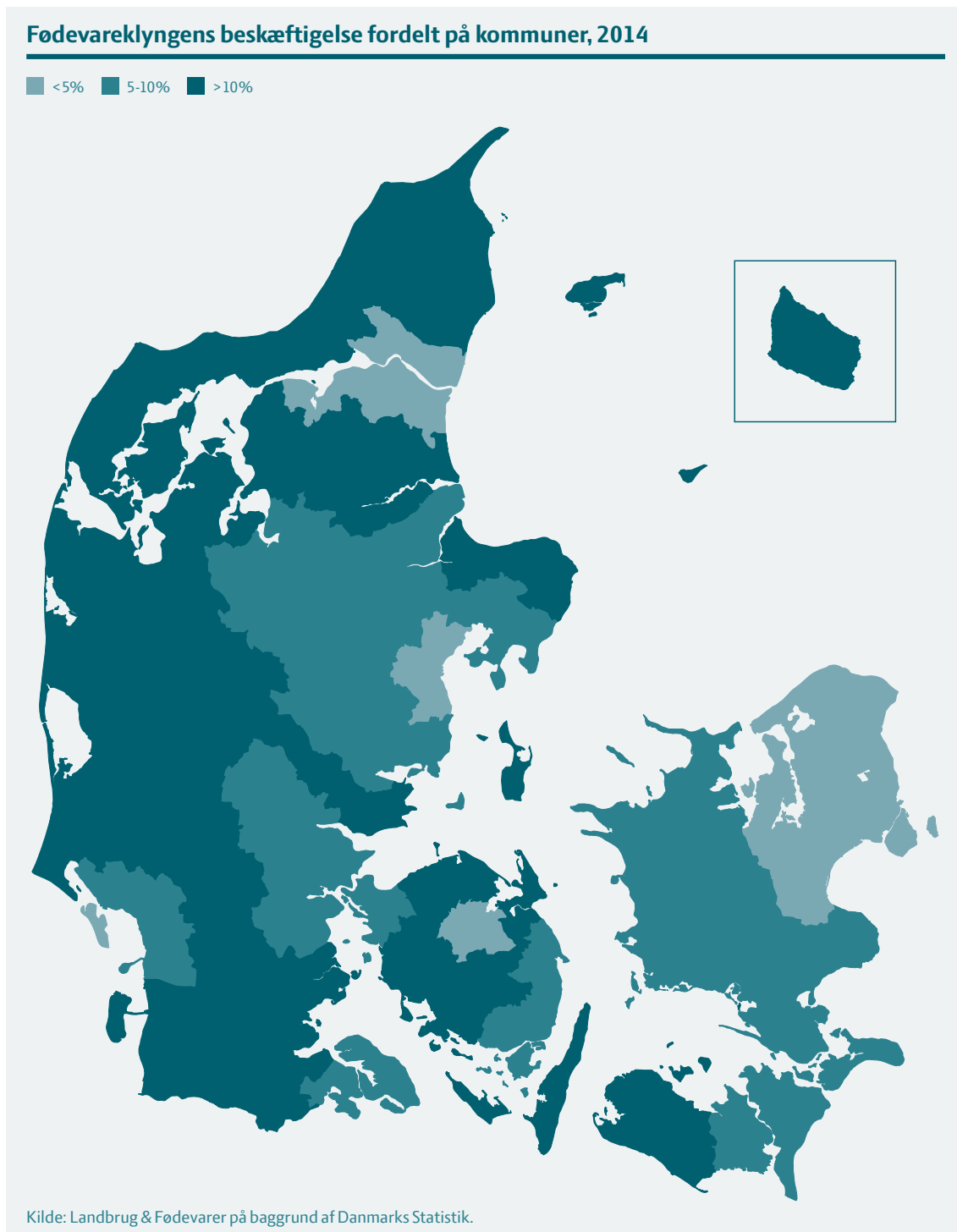
Dansk fødevareproduktion udgør i dag en moderne og effektiv produktion, som i stor stil er et eksporterhverv. Med eksporten genereres en efterspørgsel, som i fødevareklyngen i 2016 svarede til en produktionsværdi på 260 mia. kr. og giver en bruttofaktorindkomst på 90 mia. kr. For den samlede fødevareklynge angives bruttofaktorindkomsten til at være 111 mia. kr. i 2016. Omsat til

beskæftigelse resulterer eksporten i job til 139.000 personer, hvilket svarer til ca. $\frac{3}{4}$ af den samlede beskæftigelse (190.000) i det, som i dag af Landbrug og Fødevarer benævnes fødevareklyngen⁵. Af den samlede danske svineproduktion eksporteres 88 procent af svinekøbet og for mejeriproduktionen er tallet 73 procent.

⁴ http://fiskeriforening.dk/wp-content/uploads/2015/08/FISK_I_TAL_2015.pdf

⁵ ”Fakta om erhvervet 2016”, Landbrug og Fødevarer

Af nedenstående figur fremgår den geografiske fordeling af fødevareklyngens job, og viser, at klyngen primært skaber beskæftigelse i yder- og landkommuner.

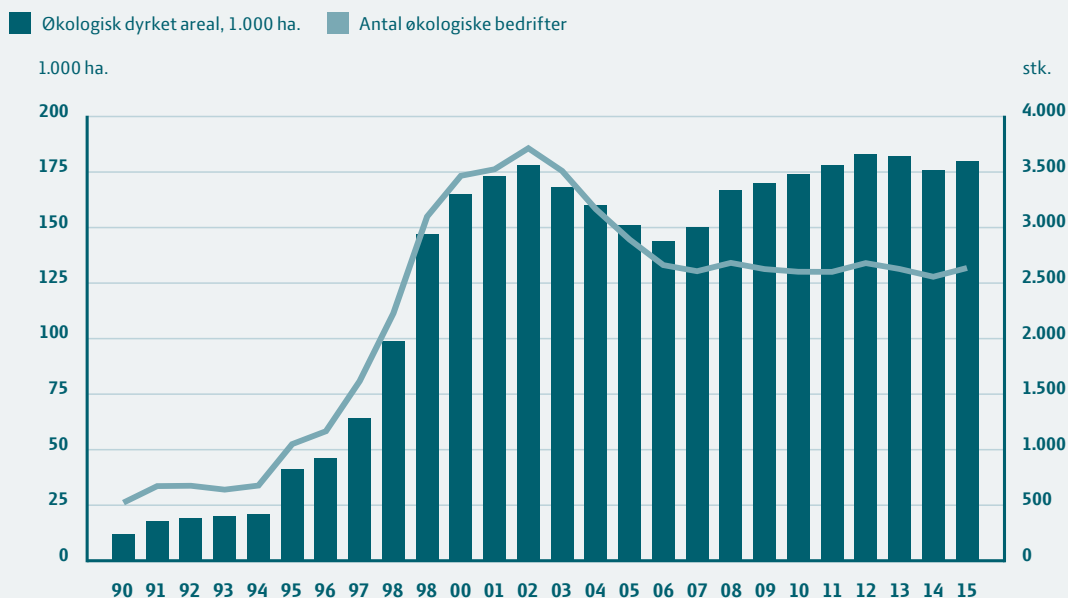
Kilde: "Fakta om erhvervet 2016", Landbrug og Fødevarer, s. 69

Udviklingen over de seneste årtier viser en stærk udvikling i effektivitet og struktur, hvor konkurrencedygtighed, fødevarerikkerhed og eksport har været i centrum. Som følge af denne udvikling, er antallet af bedrifter og antallet af beskæftigede i erhvervet faldet markant over en længere periode. Ifølge landbrugets tal var der i 2015 65.000 personer beskæftiget med landbrug, gartneri og fiskeri (LF, 2016) svarende til 1,2 % af befolkningen eller godt 2% af alle beskæftigede i landet. For antal landbrug angiver LF at der er 11.000 heltidsbedrifter i hele landet og her viser tallene et fald på ca 5% pr år siden 1970'erne. Inden for økologien har udviklingen i flere år placeret Danmark i front internationalt i forhold til produktion og forbrug. Både i forhold til

samhandel og i forhold til produktion er der sket en markant udvikling.

Strukturudviklingen inden for landbruget og følgeerhvervene, har sammen med andre faktorer bidraget til at reducere lokaløkonomiske kredsløb og antallet af jobs og dermed øget affolkning af landdistrikterne og en deraf øget tilflytning til byerne. Denne sideløbende urbanisering har medført at stadig færre har et familiært forhold eller anden nær tilknytning til landbruget og fiskeriet. Og med det moderne fødevarerystem har det været muligt at sikre at den spisende bybo har komfortabel adgang til indkøb af mad. Dette er blevet yderligere styrket af kommunikationen via internettet, gennem internetsalg og gennem direkte leverancer til forbrugeren af bokse med

Udviklingen i antal økologiske bedrifter og det økologiske areal

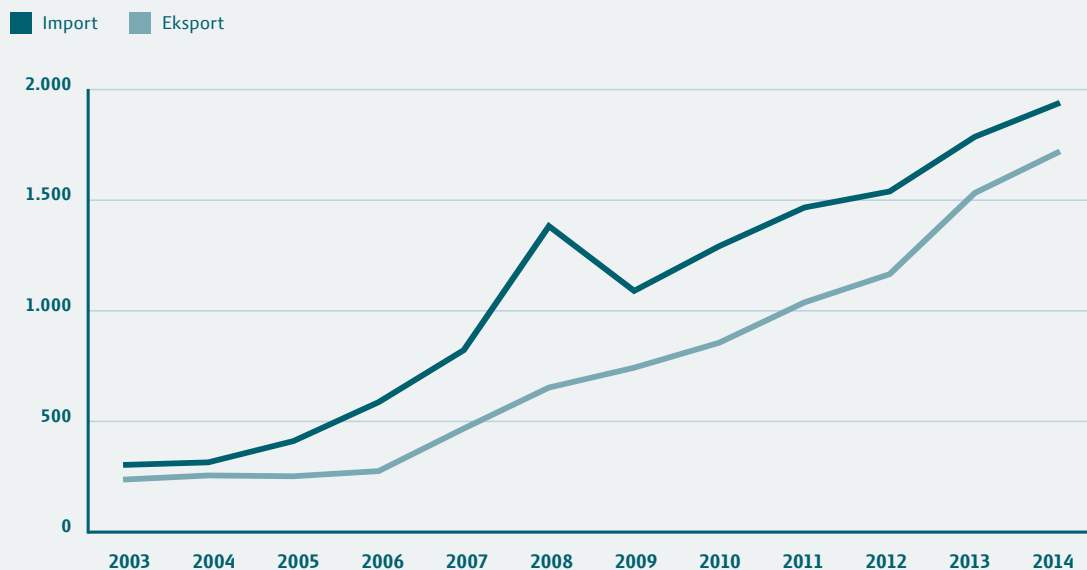

Anm.: Opgørelsesmåden er blevet ændret fra 2005.

Kilde: NaturErhvervstyrelsen, Statistik over økologiske jordbrugsbedrifter 2015.

Kilde: "Fakta om erhvervet 2016", Landbrug og Fødevarer, s. 73

Udenrigshandel med økologiske varer, mio. kr.

Kilde: "Fakta om erhvervet 2016", Landbrug og Fødevarer, s. 90

råvarer og menuer. Med den moderne forbrugers stigende bevidsthed om madens rolle og betydning er der opstået en efterspørgsel som nu også kommer til udtryk i den gastronomiske scene (Fischler 2011). Det er således ikke blot miljø, dyrevelfærd og sundhed som forbrugerne er interesseret i, men i stigende grad også smagen, hvor maden kommer fra, hvem der har produceret det osv.

Denne udvikling har i første omgang primært været opfanget af aktører tæt på forbrugeren (detailhandlen, restauranter, e-handel) og der sker nu en spredning til mere differentierede leverandører og producenter. Her spiller netop det forhold at fødevarerne produceres på et helt konkret sted en ny mulighed for at kommunikere og levere direkte til dette nye marked.

3. Kortlægning af strategier og netværk

Det følgende afsnit af denne rapport omhandler den egentlige kortlægning af relevante initiativer og netværk i hele Danmark. Undersøgelsen er baseret på en spørgeskemaundersøgelse gennemført i foråret 2017. Fokus har dels været på strategier på fødevareområdet, der kan findes de regionale og kommunale, dels på de netværk og klynger, der findes lokalt i landet.

3.1 Spørgeskemaundersøgelse

Et til formålet udviklet spørgeskema blev sendt til repræsentanter for landets fem regioner, koordinatore fra de 23 LAG'er (lokale aktions grupper) samt til alle landets 98 kommuner.

Spørgeskemaets hovedfokus er at afdække, hvor i landet og hvor mange steder, der arbejdes med lokal udvikling gennem fødevarer i forskellige former og ligeledes hvor i landet og i hvor høj grad der ville være eksempler på tværgående samarbejder. Desuden afdækker undersøgelsen i hvilket omfang der er opmærksomhed på området i kommunerne/regionerne/LAG'erne.

3.2 Kontaktpersoner

Spørgeskemaet var stilet mod den eller de personer i kommuner og regioner, der havde mest indsigt i fødevareområdet. Det viste sig at være svært og nogle steder umuligt at lokalisere en medarbejder med ansvar for, viden om eller overblik over fødevareområdet. I en lang række kommuner er fødevareområdet slet ikke en prioritet, og derfor er det svært at finde en modtager til et spørgeskema om fødevareindsatser. Det var således i en række kommuner svært at finde frem til en egentlig kontaktperson og i det hele taget svært at formidle relevansen af at svare på

undersøgelsen.

Derfor blev undersøgelsen til omtrent en tredjedel af kommunerne sendt til generiske kommunale kontaktadresser byrådssekretariater og lignende fremfor enkelte, udvalgte medarbejdere, hvilket har haft indflydelse på svarprocenten og motivationen for at svare.

I nogle tilfælde blev undersøgelsen af kommunens medarbejdere sendt videre til eksterne samarbejdspartnere, der svarede på vegne af kommunen. Enkelte af disse svarede på vegne af flere kommuner.

Selve manglen på ansvar for fødevareområdet i en række kommuner kan ses som en interessant pointe, da det er få kommuner, der ikke har en betydelig fødevareproduktion på enten land eller vand og således måtte forventes at have en interesse i udviklingen på fødevareområdet.

3.3 Metodiske udfordringer affødt af manglende informanter

I løbet af undersøgelsen blev vi opmærksomme på forskellige metodiske fejl og mangler. Først og fremmest burde spørgeskemaet have indeholdt muligheden for at svare "ved ikke", som vi antog ville være overflødig i en så konkret undersøgelse som denne. Men netop da det i betydeligt omfang viste sig at være svært at finde frem til medarbejdere med viden om fødevareområdet i kommunen, havde det været en vigtig svarmulighed.

En anden uklarhed var valget af ordet fødevarenetværk, der ikke i stor tydelighed udtrykte hvilken form for netværk, der var tale om. Dette var dog med overlæg, da undersøgelsen er

interesseret i alle slags netværk, løse, uformelle såvel som professionelle, men det kunne med fordel have været beskrevet bedre.

3.4 Svarprocenter

For at få en så fyldestgørende undersøgelse som muligt, er det selvsagt vigtigt med en høj svarprocent. Som nævnt ovenfor, var det ikke ligetil at finde frem til de relevante personer i især kommunerne. Der blev kontinuerligt sendt rykkere til den gruppe, der endnu ikke havde svaret og vi har været i telefonkontakt med en række kommunale medarbejdere.

Et af problemerne viste sig at være at få medarbejdere til at svare grundet manglende viden på området. Desuden sendtes spørgeskemaet i nogle tilfælde videre til eksterne samarbejdspartnere, der kunne svare på vegne af flere kommuner.

Det har resulteret i at vi har indhentet svar fra alle fem regioner, i alt 20 LAG'er og for omkring 55 kommuner, dvs. en svarprocent på lidt over 60% for grupperne samlet.

3.5 Relevans

Undersøgelsens relevans er givet af, at der ikke i skrivende stund findes oversigter eller datasamlinger af de ellers mange igangværende initiativer i Danmark. Kortlægningen vil derfor kunne give en første indikation af hvilke initiativer der forekommer mere eller mindre relevante for den videre udvikling af lokale fødevarenetværk. Kortlægningen har således også en værdi i relation til gensidig læring, udveksling og netværk. Det viser også hvor der ikke er igangværende netværk og derfor måske netop muligheder for at arbejde i den retning.

3.6 Centrale resultater fra spørgeskemaundersøgelsen

Spørgeskemaets formål var på den ene side at danne et overblik over hvor mange aktører i regioner, LAG'er og kommuner, der reelt arbejder med fødevarer i deres strategier, og på den anden at få navngivet netværk, indsatser og strategier for at skabe mulighed for mere indgående behandling eller kontakt. Derfor indeholder bilagene til denne rapport lister over 1) de fødevarenetværk, der er nævnt af respondenterne til undersøgelsen, 2) tværkommunale strategier og tiltag samt 3) selvstændige kommunale strategier.

På den måde kan denne rapport bidrage til at belyse det overordnede billede og potentielt skabe nye kontakter og udveksling mellem eksisterende netværk forskellige steder i landet.

Den anden del af undersøgelsens sigte var at få skabt overordnet viden om, i hvor høj grad fødevarer indgår i lokale, kommunale og regionale strategier.

Danmark er som nævnt i et foregående kapitel et fødevareproduktionsland, der er ikke mange steder i Danmark, hvor der ikke produceres en eller anden form for fødevarer. Derfor kan det overraske, at 75% af de adspurgte i undersøgelsen her kender til lokale fødevarenetværk i deres område, mens 25% ikke kender til noget, hvilket dog ikke nødvendigvis er ensbetydende med, der ikke findes netværk i området.

Der angives en hel del forskellige anledninger eller mål for de forskellige netværks etablering. I de fleste tilfælde har netværkene til opgave at promovere stedbundne og eller lokale kvalitetsfødevarer, fremme vækst og bevare arbejdspladser, men der er også

netværk, der fokuserer på økologi og bæredygtighed, videndeling og innovation. Enkelte netværk er startet op tidligere, men langt de fleste er etableret indenfor de seneste år (primært 2015-2016).

I langt de fleste tilfælde (78%) samarbejder de nævnte netværk med kommunen eller andre offentlige instanser om forskellige ting, fra markeder over erhvervsudvikling til finansiering og fælles målsætninger. Overordnet er der altså et tydeligt samspil mellem fødevarenetværkene og det offentlige.

Adspurgte til kommunale strategier, angiver 63%, at fødevarer er et element af kommunens strategier, mens der i 21% af tilfældene er etableret en selvstændig kommunal fødevarestrategi. Svarprocenterne her er biased, da antagelsen er, at en stor del af de kommuner, der ikke har svaret, er dem, der ikke har en strategi eller interesse på området og disse tal derfor kunne være lavere.

Der bliver nævnt ni kommunale strategier, der bortset fra én, der har eksisteret siden 2006, er besluttet i 2013 eller senere, hvilket igen indikerer, at det ikke har været et fokusområde længe. Indsatsernes økonomi svinger betydeligt, men det gør kommunernes fokus og demografi jo også, så det er ikke så overraskende i sig selv. Til gengæld kan det overraske, at 46,8% kan svare nej til, at fødevarer er integreret i andre strategier i kommunen. De steder, hvor det er del af en strategi, er det typisk på erhvervsområdet.

I alle fem regioner indgår fødevarer som element i regionens strategier, mens 70% af LAG koordinatorene svarer, at der er fokus på fødevarer i deres strategi.

Omtrent halvdelen af respondenterne (52,1%) svarer, at de ikke har kendskab til tværkommunale fødevarestrategier i deres lokalområde. Den anden halvdel nævner for fleres vedkommende eksempler som Madfællesskabet, NCLF og andre netværk og samarbejder⁶.

Generelt kan man sige om både kommunernes, regionernes og de tværkommunale strategier, at der er meget stort spænd i de allokerede ressourcer i både årsværk og kroner. En kortlægning af årsagen til dette ligger imidlertid uden for denne kortlægnings rammer.

Det er en interessant pointe, at relativt få kommuner arbejder aktivt med fødevareområdet, når der for de fleste kommuner må gælde, at der enten bliver produceret eller forarbejdet fødevarer. Men det hænger formentlig sammen med det åbenlyse forhold, at kommunerne ikke har deciderede myndighedsmæssige opgaver i relation til fødevareområdet inden for kommunens område. Det er således en relativ ny udvikling, at kommunerne strategisk forholder sig til fødevareområdet, men undersøgelsen viser også, at flere kommuner har drøftelser om fødevareområdet, hvilket sandsynligvis vil medføre at yderligere kommuner tage fat i løbet af de kommende år.

⁶ Se bilag for liste

4. Introduktion til beskrivelser af udvalgte cases

Det foregående kapitel belyser tendenser og initiativer i hele landet. Overordnet fremstår det, at det kun er et mindre antal kommuner, der arbejder aktivt med fødevareområdet eller har fokus på eller planer om at gøre det. Men undersøgelsen viser også, at det sker, og at der er flere kommuner, som overvejer at igangsætte indsatser inden for fødevareområdet. Det er derfor langt fra utænkeligt at der vil ske en stigning i antallet af kommuner, som arbejder strategisk med fødevareområdet i de kommende år.

For at komme et spadestik dybere i forhold til at forstå dette uudnyttede potentiale, vil dette kapitel præsentere nogle eksempler på, hvordan udvikling gennem fødevarer kan sættes i værk. Selvom alle disse tiltag er relativt nye og der derfor ikke findes svar på alle forhold.

Til det formål er der udvalgt tre specifikke områder, på baggrund af deres respektive demografiske forhold og geografiske placering i landet, samt et eksempel på et tværkommunalt samarbejde, der kan belyse mulighederne i by-land samarbejder. Case-områderne er udvalgt for at uddybe aktiviteterne på steder, der har valgt at bruge fødevareproduktion, mad, måltider og madkultur som virkemidler mod f.eks. befolkningsafgang, arbejdsløshed, økonomiske og miljømæssige udfordringer m.m.

Casene har en række forskelligheder, men ligner hinanden på andre områder, hvilket vil blive belyst i et opsamlende afsnit efterfølgende.

4.1 Bornholm

Denne case forholder sig til Bornholm som et geografisk afgrænset område, hvor der fokuseres på de forhold og tendenser, der er identificeret ved gennemgang af diverse rapporter samt interviews med udvalgte aktører. Gennem casen præsenteres både den overordnede udvikling på Bornholm inden for landbrugs/fiskeri og fødevareområdet og mere specifikt gennem fokus på udviklingen omkring Gaarden – Bornholms regionale madkulturhus og det offentligt-private partnerskab bag Gaarden, som også har igangsat arbejdet med en decideret fødevarestrategi for Bornholm. Gaarden er ikke opstået ud af det blå, men igangsat på skuldrene af en udvikling, som har fundet sted over en længere årrække og som i de seneste år dels har nået et mere kraftfuldt niveau og dels har fået en radikal anderledes opmærksomhed som følge af især truslen om lukningen af Danish Crown slagteriet i Rønne i 2014. Gården står derfor som eksponent for de senere års nye udvikling, samarbejde og ikke mindst nye erkendelse på øen, og skal dermed ikke ses som en isoleret institutionel case.

Bornholms Regionskommune

Indbyggertal:	39.759 (pr 1. januar 2016)
Areal:	547 km ²
Borgmester:	Winni Grosbøl (S)
Hjemmeside:	www.brk.dk

Ligesom mange andre landdistrikter i Danmark, har Bornholm været kendetegnet ved et relativt stort og betydende fokus på landbrug og fiskeri. Over de seneste 30 år er dette forhold ændret radikalt. Fiskeriet har været i krise siden starten af 80'erne og landbrugets strukturudvikling har ført til færre og færre bedrifter og mere og mere specialisering af produktionen. Den dominerende produktion på Bornholm er i dag således slagtesvin til Danish Crown slagteriet i Rønne, derefter

malkekvægsbesætninger, som leverer til Bornholms Andelsmejeri og endelig et fiskerierhverv, som er reduceret ganske væsentligt. I takt med denne udvikling, er der langsomt udviklet et fokus på små og nicheprægede produktioner, som i de senere år har været med til at løfte billedet af en ø med særlige kvaliteter og en stigende diversitet i produktionen. Udviklingen inden for dette område fremtræder dynamisk med en løbende tilkomst af nye produktioner.

Befolkningsudvikling, antal indbyggere

2007	43.027
2010	42.213
2013	40.719
2016	39.759

Kilde: www.bornholmerdata.info/befolkning

Bornholm står i manges bevidsthed som et sted, hvor der er særlig fokus på kvalitetsfødevarer og lokale specialiteter. Turistbrochurer samt omtaler i nationale og internationale medier giver et billede af noget særligt. Det er dog et billede, på linje med den generelle udvikling i Danmark og Norden, som i højere grad udtrykker en ambition og en udviklingstendens, end et fuldstændig retvisende billede.

Efter mange års tilbagegang i befolkningstal og økonomi, fornemmes der i disse år en gryende optimisme på Bornholm, som blandt andet er knyttet an til en nyere fortælling om Bornholm som en bæredygtig ø, og som i de senere år har fået større og større opmærksomhed, især i forhold til den lokale fødevarerproduktion og gastronomien. Fornemmelsen mangler dog for alvor at slå igennem i forhold til den faktiske befolkningsudvikling, hvor Bornholms Regionskommune i sin befolkningsprognose fortsat forudser et fald i befolkningen i årene frem mod 2028, hvilket skyldes et relativt lavt fødselstal og en relativ høj fraflytning af unge mennesker efter endt ungdomsuddannelse og en gennemsnitsalder på 47,5 år (mod 41,2 år som landsgennemsnit).

Den positive udvikling som Danmark har oplevet fra 2016 til 2017 i forhold til indkomst, beskæftigelse og huspriser er ifølge Dansk Erhverv også slået igennem på Bornholm. Alt i alt efterlader det et indtryk af et muligt vendepunkt i øens udvikling økonomisk såvel som

befolkningsmæssigt. Men om det er nok til at vende års tilbagegang til en reel fremgang er for tidligt at sige.

I foråret 2017 blev et udkast til en ny samlet fødevarerstrategi for Bornholm sendt i høring. Om end fødevarerområdet traditionelt har en fremtrædende placering i det bornholmske samfund og økonomi er strategien den første af sin art, en decideret fødevarerstrategi formet i et partnerskab mellem de centrale aktører på øen. Dette gør Bornholm interessant som case i forhold til denne rapport.

Arbejdet med strategien er forankret i og blevet til i et partnerskab mellem Bornholms Regionskommune, Bornholms Landbrug og foreningen Gourmet Bornholm – en del af regional madkultur. Den endelige strategi forventes godkendt af partnerne til august 2017⁷. Udviklingen af fødevarerstrategien står på skuldrene af lang række af initiativer, tiltag, samarbejder og ikke mindst udviklingen i de konkrete fødevarerproduktioner rundt om på øen.

Bornholm blev besøgt flere gange i løbet af februar og marts måned, hvor en række interviews blev gennemført. På fødevarerområdet er Bornholm inde i en markant udvikling, som er kendetegnet ved, at vilje til samarbejde, innovation og udvikling er støt stigende, hvilket blev understreget af alle interviewpersonerne. Fra tidligere tiders mere modsatrettede interesser, synes der at være et stærkere fælles ønske om, at skabe udviklingen sammen.

⁷ <http://www.gaarden.nu/wp-content/uploads/2016/07/Bornholms-fødevarerstrategi-2017-2025-udkast-til-høring.pdf>

De følgende personer blev interviewet i nævnte rækkefølge, og hvert interview varede mellem 30 og 60 minutter. Fokus i interviewe er på udviklingen inden for de seneste 10 år med særlig interesse på baggrunden for etableringen af Gaarden og på den bornholmske fødevarestrategi.

- Mikkel Bach-Jensen, Leder, Gaarden – Bornholms Regionale Madkulturhus
- Louise Groth Michelsen, Bornholms Regionskommune, kommunens repræsentant i arbejdet med fødevarestrategien
- Elisabeth Falk, afdelingsleder, afdelingen for miljø og fødevarer, Bornholms Landbrug
- Tina Scherling, selvstændig konsulent, involveret i projekterne Crowdfarm og Imarksætter

4.1.1 Initiativer i krisens tid

Siden krisens start i 1980'erne og frem til i dag, er billedet så småt begyndt at forandres, krise og tilbagegang er så småt begyndt at blive erstattet af optimisme og fremgang. De seneste års udvikling tegner et nyt billede af en ø, hvor samarbejde på tværs af organisationer og interesser træder tydeligere frem og hvor der gennem et nyt partnerskab findes en fælles retning.

I 2014 stod Bornholm overfor en reel trussel om en lukning af Danish Crown slagteriet i Rønne, som med omkring 200 ansatte er en af øens største arbejdspladser og som sikrer, at der kan opretholdes en relativt stor svineproduktion på øen. Truslen

var alvorlig men slagteriet blev reddet gennem en aftale mellem Fødevareforbundet NNF, Dansk Industri og Erhvervs- og Vækstministeriet. Baseret på en erkendelse af, at vækst- og udviklingsmulighederne på Bornholm er anderledes end i det øvrige land, blev der endvidere i december 2014 indgået den såkaldte "*Aftale om Vækstplan for Bornholm 2014 mellem regeringen, Bornholms Vækstforum og Bornholms Regionskommune*"⁸. Målet med aftalen var at, "*Der skabes grundlag for, at virksomhederne kan etablere 200 nye arbejdspladser på Bornholm som følge af initiativerne i denne vækstplan*". Aftalen er bygget op gennem en række indsatser under fem hovedområder:

- Ny vækst i fødevareerhvervet på Bornholm
- Krydstogsturisme og maritime services
- Billigere færgebetjening af Bornholm
- Adgang til kvalificeret arbejdskraft og gode uddannelsesmuligheder
- Virksomheden i centrum – en styrket erhvervsfremmeindsats

"*Ny vækst i fødevareerhvervet på Bornholm*" tager afsæt i følgende konstatering:

"Bornholm har en veludviklet fødevareklynge bestående af blandt andet primærsektor, slagteriproduktion og lokale producenter af en bred vifte af fødevarer. Blandt fødevareklyngens styrker er produktionen af kvalitetsfødevarer og samspillet med turismeindsatsen på øen."

⁸ <https://www.brk.dk/Erhverv/Vækstforum/Documents/V%c3%a6kstplan%20for%20Bornholm%202014.pdf>

Gastronomi og fødevarer på Bornholm

- Den samlede fødevaresektor står for 7-8% af den bornholmske værdiskabelse. Inkluderer hoteller og restauranter bliver værdiskabelsen i den bornholmske fødevarerrelaterede branche i alt 1.055 mio. kr. (2015) svarende til 12%.
- Over 40 af de bornholmske fødevareproducerende virksomheder sælger deres varer i hele Danmark, mens tæt på 20 eksporterer til udlandet.
- Over 20 nye fødevareiværksættere er i gang med produkt og forretningsudvikling. Et stigende antal fødevareiværksættere er ikke uddannet inden for fødevareindustrien.
- I 2016 var 60% af maden i Bornholms Regionskommunes offentlige institutioner økologisk med brug af flest mulige lokale fødevarer.
- På Bornholm skønnes forbruget af økologiske fødevarer at udgøre 52 mio. kr. (5%) af det samlede forbrug af føde- og drikkevarer blandt husholdninger og turister.
- Bornholms Regionskommune har i 2016 indgået ny fødevareindkøbsaftale, der giver mulighed for, at kommunens køkkener kan indkøbe lokale sæsonvarer hos bornholmske producenter udenfor aftalen. Regionskommunen samarbejder med leverandøren om, at flere bornholmske fødevarer optages i sortimentet.
- I 2015 udgjorde det økologiske dyrkningsareal 1453 ha inklusiv jord under omlægning, svarende til 4,4% af Bornholms samlede dyrkningsareal. (Til sammenligning var det økologiske dyrkningsareal på landsplan 6,7%).
- Gaarden – Bornholms madkulturhus arrangerer mere end 220 arrangementer om året fordelt på workshops, gruppearrangementer, netværksarrangementer, festivaler, skoleklasser m.m.
- Kokkekonkurrencen Sol Over Gudhjem tiltrækker mere end 10.000 besøgende, og vises direkte på TV2.
- Bornholm har 1 Michelinrestaurant (Kadeau, 2017) og 11 restauranter i Whiteguide 2016 (6 nye restauranter i forhold til 2015).
- 60 restauranter og fødevareproducenter er medlem af Gourmet Bornholm – en del af regional madkultur.
- Gastronomi er et centralt tema i Destination Bornholms pressebearbejdning. I 2015 blev der skabt gastronomitales til en værdi af 4,6 mio. kr., som nåede ud til mere end 4,2 mio. læsere, lyttere og seere.

Kilde: <https://www.gaarden.nu/wp-content/uploads/2016/07/Bornholms-f%C3%B8devarestrategi-2017-2025-udkast-til-h%C3%B8ring.pdf>

Indsatsen indenfor fødevarerhvervet er delt i tre punkter:

- Modernisering af slagteriproduktionen på Bornholm
- Partnerskab om udvikling, afsætning og markedsføring af kvalitetsfødevarer
- Akvakultur på Bornholm

Forslaget om etablering af partnerskabet blev samtidig bakket op gennem Folketingets Finansudvalgs beslutning om aktstykke 63, som medførte, at der blev indskudt 5 mio. kr. til Gourmet Bornholm.

Vigtige begivenheder

1993:	Bornholmerpakke I
1995:	Etablering af Regional madkultur
2007:	Restaurant Kadeau åbner
2011:	Bornholms Museum fødte idéen med at forny landbrugsmuerset og sammen med Gourmet Bornholm – en del af Regional Madkultur, Bornholms Landbrug, HORESTA, Destination Bornholm, Camous Bornholm, Bornholms Regionskommune, Væksthus Hovedstadsregionen og LAG-Bornholm er Gaarden – Bornholms Madkulturhus skabt i fællesskab.
2014:	Danish Crown varsler en mulig lukning af slagteriet i Rønne. Slagteriet ender med ikke at blive lukket, i stedet laves en aftale mellem Danish Crown, BRK, Erhvervs- og Vækstministeriet og fagbevægelsen om en udviklingsplan, som løber over 5 år.
2014:	Folketingets Finansudvalg godkender Aktstykke nr. 63 om et indskud på 5 mio. kr. til Gourmet Bornholm til etablering af et nyt partnerskab om udvikling og afsætning af kvalitetsfødevarer på Bornholm.
2014:	Væksplan for Bornholm præsenteres.
2015:	Gaarden – Bornholms Madkulturhus åbner.
2015:	Madfællesskabet, et partnerskab mellem Københavns Kommune, Lejre Kommune og Bornholms Regionskommune etableres
2017:	Bornholms fødevarerstrategi præsenteres og sendes i høring (forventes godkendt af partnere i august 2017)

Kilde: <https://www.gaarden.nu/wp-content/uploads/2016/07/Bornholms-f%C3%B8devarestrategi-2017-2025-udkast-til-h%C3%B8ring.pdf>

Ambitionen er, at Bornholm skal være en attraktiv kvalitetsfødevarer-ø og for at forfølge det mål etableredes partnerskabet om udvikling af kvalitetsfødevarer på Bornholm med deltagelse af centrale private aktører. Partnerskabet skal blandt andet:

- Skabe øget produktudvikling på Bornholm med afsæt i lokale råvarer.
- Styrke rammerne for afsætning af bornholmske fødevarer
- Iværksætterkonkurrence på fødevareområdet
- Mere offensiv markedsføringsindsats
- De bornholmske restaurationer tilbydes et kvalitetstjek.

4.1.2 Gaarden – Bornholms regionale madkulturhus

Gaarden – Bornholms Regionale Madkulturhus blev indviet i maj 2015 på baggrund af et interessant forløb, hvor Bornholms Museum i 2011 fødte ideen med at forny landbrugsmuseet Melstedgård og sammen med Gourmet Bornholm, Bornholms Landbrug, HORESTA, Destination Bornholm, Campus Bornholm, Bornholms Regionskommune, Væksthus Hovedstadsregionen og LAG Bornholm blev Gaarden, Bornholms Madkulturhus, skabt. Ideen om et regionalt madkulturhus var dog ikke ny. Allerede i forbindelse med planerne om etableringen Måltidets Hus omkring år 2000 var der røster fremme, der pegede på, at man med fordel kunne placere Måltidets Hus på Bornholm. I forbindelse med processen, der ledte til etableringen af Madkulturen i Roskilde, foreslog lederen af LAG Bornholm Hans Jørgen Jensen, at i stedet for at indgå i en konkurrence om, hvor et nationalt madkulturhus skulle placeres, burde man i stedet fremme en tanke om, at

et nationalt center skulle understøtte og samarbejde med regionale og selvstændige madkulturhuse. Tanken og opmærksomheden var til stede, men den afgørende forskel opstod som følge af museumsdirektør Jacob Bjerring-Hansens initiativ til, at etablere madkulturhuset i forbindelse med det eksisterende landbrugsmuseum.

Det kostede 11 mio. kr. at bygge og etablere Gaarden, finansieringen kom fra Realdania, EU's Regionalfond, Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, Brdr. E., S. og A. Larsens Legat, Færgen samt Sparekassen Bornholms Fond.

Driften sikres gennem et tilskud fra Nordea Fonden, og aktuelt er Gaarden i fuld drift og der arrangeres mere end 220 arrangementer om året fordelt på workshops, gruppearrangemeter, netværksarrangementer, festivaler, skoleklasser m.m. og er ikke mindst blevet et centralt mødested for udviklingen af bornholmske kvalitetsfødevarer. Gaarden rummer fysiske rammer til produktion, forsøg, workshop, uddannelse og oplevelser og fungerer som et kulinarisk møde- og udviklingssted for fødevarerhvervet nationalt og regionalt.

Det forhold, at Gaarden er etableret af museet og at der på Bornholm gennem de seneste år er etableret konsensus om behovet for udvikling gør, at der er adgang til megen viden og ekspertise, som kan bringes i spil på nye måder. Det gælder blandt andet viden om terroir og dets betydning for, hvordan den regionale madkultur kan udvikles og spørgsmålet om hvordan en region smager eller kan smage.

Som nævnt modtager Gaarden driftstilskud, den langsigtede forventning og ambition er dog, at de faste driftstilskud udfases til fordel for en mere selvåren økonomi.

4.1.3 Bornholms Fødevarestrategi 2017-2025

Den økonomiske udvikling på Bornholm har i mange år været negativ, og deraf følger en markant reduktion af befolkningen. Optimismen er ved at vende tilbage og indenfor fødevareområdet spores en konsensus og enighed om en ny udvikling, som hidtil ikke har eksisteret. Dette understreges gennem de gennemførte interviews. Fødevareområdets betydning for den samlede økonomi er fortsat stor, dog først og fremmest i forhold til slagteriet og mejeriets traditionelle aktiviteter, men der spores en forventning om, at det over nogle år vil kunne få en markant betydning for den bornholmske økonomi.

Med dette udgangspunkt har partnerskabet vist sig handlekraftigt ikke blot i forhold til igangsættelse af en lang række konkrete aktiviteter og projekter, men har også været afgørende i forhold til, at skabe konsensus om behovet for udvikling af fødevareområdet. Aktuelt er partnerskabet midt i at udarbejde og skabe enighed om en ny fælles fødevarestrategi for Bornholm, som forankres i Gourmet Bornholm, Bornholms Landbrug og Bornholms Regionskommune.

Fødevarestrategien skal først og fremmest bidrage til, at skabe sammenhæng imellem offentlige og private initiativer og sikre at øens potentiale på fødevareområdet udnyttes optimalt, samt sikre, at udviklingen sker på bæredygtig vis.

Vision

Bornholm er fyrtårnet i det danske fødevarelandskab. Og øen skal vokse og blomstre i lyset heraf.

Mission

Gennem koordineret samarbejde iværksætter vi aktiviteter, der understøtter de bornholmske fødevarevirksomheders kompetenceløft, styrker innovation og produktudvikling samt øger muligheden for afsætning både lokalt gennem øget selvforsyning og til eksportmarkedet. Initiativerne skal styrke Bornholms fødevareposition yderligere, og bidrage til vækst og flere bornholmske arbejdspladser.

Strategien opererer med 5 overordnede målsætninger, som hver især understøttes af en række fælles indsatser. For at sikre opbakning og at indsatserne gennemføres, er der endvidere etableret en arbejdsdeling mellem partnerne, som skaber ansvar og ejerskab for de enkelte indsatser. Eksempelvis har Bornholms Landbrug ansvaret for arbejdet med de produktionsrettede forhold, som arbejdet vedrørende Bornholms terroir. Gourmet Bornholm tager ansvar i forhold til indsatser rettet mod markedsføring og forbrug, som arbejdet med at sikre at Bornholms fødevarefortælling er Danmarks stærkeste turismebrand. Og Bornholms Regionskommune tager ansvar for at sikre at der er mindst 40 procent lokale fødevarer i den offentlige bespisning i kommunen.

Hensigten med strategien er, at “*skabe en fælles retning og en fortælling om, hvordan Bornholm vil udvikle sit fødevareerhverv med målsætningen om at skabe bæredygtig vækst og beskæftigelse*”.

Målsætning	Indsats
Bornholm tilbyder Danmarks bedste fødevaremiljø	Synliggører de eksisterende tilbud Koodinerer aktiviteter
Bornholm producerer Danmarks bedste fødevarefortælling	Arbejder med udviklingen af den bornholmske smag – Bornholms terroir
Bornholm vælger den lokale råvare & produktion	Måler selvforsyningsgraden på Bornholm Arbejder med events og arrangementer, som løftestang for udviklingen af lokale fødevarer
Bornholm fremtidssikrer gennem mangfoldighed	Udfører nulpunkts- og effektmålinger – fælles baseline Arbejder med bæredygtighedscertificering som udviklingskatalysator Tætner huller i værdikæden – ”fra jord til bord”
Bornholm søger samarbejde og partnerskaber	Styrker og understøtter fødevareuddannelser Fortsætter Partnerskabet og etablerer relevante samarbejder både på og uden for øen

Den fælles retning er bakket op gennem det, som benævnes målsætningernes nøgleord, hvor det præciseres, at indsatsen skal sikre **Jobskabelse** (i overensstemmelse med Vækstplan for Bornholm fra 2014) og at der gennem **Terroir** skabes et fælles sprog for mulighederne. Desuden skal **Selfvorsyningsgraden** understøtte den lokale produktion og skaber sammenhængskraft og at **Bæredygtig produktion** skabe muligheder inden for økologi, energi og bioøkonomi. Endelig præciseres det, at det for Bornholm som et lille samfund er meget afhængig af stærke **Relationer**, internt såvel som eksternt.

4.2 Ringkøbing-Skjern

Ringkøbing-Skjern er valgt som case på grund af de mange initiativer, der er igangsat i området i løbet af de sidste par år og baseret på de forhold, der forefindes i kommunen, nemlig en stor koncentration af forskellige landbrug, fiskeri og fødevareforarbejdning, men samtidig en række initiativer-, netværk- og nicheproduktioner, der bidrager til den lokale udvikling i samspil med landbrug og erhverv. Et overordnet samarbejde, der bl.a. har resulteret i en kommunal fødevarepolitik og et såkaldt ”FoodBoard”, som er en gruppe, der arbejder som advisory board på fødevaretiltag på tværs af politik, landbrug, erhverv, restauration og nicheproduktion.

Ringkøbing-Skjern Kommune

Indbyggertal:

ca. 57.000⁹

Areal:

1.489 km²¹⁰

Borgmester:

Iver Enevoldsen (V)

Hjemmeside:

www.rksk.dk

Besøget i Ringkøbing-Skjern fandt sted d. 2.-3. marts 2017, hvor der over to dage blev foretaget en række interviews med nogle af de mest centrale spillere i Ringkøbing-Skjern. Interviewene omhandlede blandt andet entreprenørskab, turisme, samt udenlandske investeringer i småskala produktion.

Indtrykkene fra besøget samles i dette afsnit, men det overordnede indtryk er, at en række initiativer er blevet søsat ved fælles hjælp og ”Ringkøbing-Skjern DNA”.

De følgende personer blev interviewet i den rækkefølge de nævnes her.

Interviewenes varighed varierer mellem omtrent 30 til over 60 minutter, og omhandler i store træk den udvikling på fødevareområdet, der har fundet sted i kommunen de seneste ca. ti år:

- Søren Holm (Center for Fødevareudvikling Ringkøbing Skjern Erhvervsråd, FoodBoard)
- Thomas Andersen (Viden og Strategi – Ringkøbing-Skjern Kommune)
- Søren Elbæk (Byrådet (S), Laugesens Have)
- Jens Møller Nielsen (Vestjysk

Landboforening, FoodBoard)

- Greta Jacobsen (Højmarklaboratoriet, fhv. Fødevarerådet Region Midt, FoodBoard)
- Ronnie Jensen (Fødevarepark Skjern Enge, Funkis Food)
- Søren Christensen (Fødevarepark Skjern Enge, Økogårdene Skjern Enge)
- Bent Gråkjær (Westergaards Hotel, Kulinarisk Vestjylland, Regional Madkultur Vestjylland, FoodBoard)
- Kis Thy (Center for Fødevareudvikling Ringkøbing-Skjern Erhvervsråd, FoodBoard)
- Lasse Westerby (Stauning Whisky)

Telefoninterview:

- Heidi Grønkjær (Konsumfisk, FoodBoard)

4.2.1 De første spadestik

Det er ikke nemt at sætte præcise datoer på udviklingen indenfor fødevareområdet, hvornår den startede og hvem der stod bag. Dog nævner kilder genåbningen af Foodcentret i Videbæk i 2011 som et afgørende øjeblik. I forbindelse dermed fik Erhvervsrådet RD til opgave, at fokusere på iværksættere

⁹ https://www.rksk.dk/Files/Files/Om%20Kommunen/Fakta-om-kommunen/Befolkningsudvikling_i_Ringkobing-Skjern_Kommune_2008-2028.pdf (svagt faldende indbyggerantal og svagt stigende gennemsnitsalder)

¹⁰ Danmarks største kommune ift. areal

på fødevareområdet, samtidig med, at der for hhv. LAG og Regionsmidler blev iværksat forskellige fødevareprojekter, både i kommunen og tværkommunalt, der udviklede området og i sidste ende skabte så meget fokus, at kommunen fik vedtaget en egentlig fødevarepolitik.

4.2.2 Naturens Rige – fødevarepolitik

Som én af ganske få kommuner i Danmark har Ringkøbing-Skjern en egentlig fødevarepolitik¹¹ (fra 2015). Politikken sætter både fokus på borgernes liv og økonomisk vækst i kommunen via fødevareerhvervet og relaterer til målsætninger på de to politikområder Vækst- og Udvikling og Politik for det gode liv, der begge er integrerede dele af Planstrategien og den overordnede kommunale strategi Naturens Rige:

Vækst- og Udviklingspolitikken:

- *Vi bruger vores natur aktivt til at skabe fødevarer, ren energi og turisme!*
- *Vi forsøger hele tiden at lære af vores omverden gennem tilførsel af ny viden og dannelse af partnerskaber!*
- *Vi gør alt, hvad vi må og kan for at hjælpe virksomheder med at etablere og udvikle sig!*
- *Vi har særlig fokus på vores erhvervsmæssige styrkepositioner!*
- *Vi vil sikre en attraktiv arbejdsstyrke via målrettet uddannelse og rekruttering!*
- *Vi brander og markedsfører området aktivt og vedholdende!*
- *Vi understøtter vores tradition for iværksætteri og entreprenørskab!*

Politik for det gode liv:

- *Naturen i by, land og vand benyttes aktivt til at øge sundhed og velvære samt leg og læring i fritid og fællesskaber.*

Således er fødevarer tænkt bredt ind i kommunens målsætninger på en række områder, mens den samlede vision for fødevarepolitikken er:

"I år 2018 har Ringkøbing-Skjern Kommune opnået at fremme fødevareerhvervet på alle trin i værdikæden – herunder understøttet et bredt lokalt, regionalt og nationalt kendskab til vestjyske fødevarer – 'Vi vil være Danmarks bedste spisekammer'."

Politikken konkretiseres dernæst i seks målsætninger som kommunen stræber efter at indfri senest 2018, såsom opbyggelsen af en fødevarehub til koordinering og facilitering af projekter og tiltag, styrkelse af lokale råvarer og produkter, både i branding og i udbud og en målsætning om at arbejde med den samlede værdikæde indenfor fødevarer.

4.2.3 Fødevareerhvervet

Når Ringkøbing-Skjern har et så aktivt og stort fokus på fødevareområdet, afspejler det selvsagt, at kommunen og området i høj grad lever af og har en tradition for produktion og forarbejdning af fødevarer, så det er et af de erhverv, kommunens borgere lever og er afhængige af.

En oversigt fra 2014¹² viser, at 5.018 personer ud af Ringkøbing-Skjerns 28.078 beskæftigede arbejdede i fødevareklyngen, hvilket svarer til

¹¹ <https://www.rksk.dk/Files/Files/Om%20Kommunen/Politikker-og-strategier/Fodevarepolitik.pdf>

¹² Økonomisk Analyse 2014, Landbrug & Fødevarer

18% af den samlede beskæftigelse, hvilket giver fødevareerhvervene en meget central placering for vækst og arbejdspladser i kommunen.

En screening¹³ efter fødevarevirksomheder i Ringkøbing-Skjern Kommune gennemført for Erhvervscentret Ringkøbing Fjord Erhvervsråd i 2014 af Søren Sylvest Nilausen viste, at der på daværende tidspunkt var i alt 15.175 virksomheder med CVR nummer i kommunen. Heraf havde over 2.000 slægtskab til fødevareklyngen, mens en kritisk gennemgang reducerede det egentlige antal af fødevarevirksomheder til 1.673, et tal, der dog givetvis har ændret sig over de sidste par år.

Der var 204 forsyningsvirksomheder til landbrug, fiskeri og forædling, indenfor det konventionelle landbrug og fiskeri fandt man 1014 konventionelle landbrug, 23 dambrug, 71 fiskerkuttere og 3 havbrug, dermed i alt 1.111 virksomheder, mod 136 økologiske og nicheproduktioner fordelt på 70 landbrug, 22 nichebrug og 44 brug af forskellig karakter. Samtidig fandtes der i alt 19 anlæg til stor skala fødevareforarbejdning (primært mejeri, filetering (fisk) og bageri), hvoraf 5 var økologisk certificerede, 16 småskala forarbejdningsfaciliteter (slagtermestre, mikrobryggere, mm.). Der forefandtes 25 engrosvirksomheder, 45 supermarkeder, 28 specialbutikker (dog er gårdbutikker ikke med i denne opgørelse, da de deler CVR nummer med landbruget og derfor ikke kan ses ud fra

denne screeningsmetode) samt i alt 89 spisesteder (10 catering, 79 restauranter af forskellig art). Kundegrundlaget er kommunens ca. 58.000 indbyggere, fordelt på ca. 24.000 husstande. Således udgjorde fødevareerhvervene i 2014 11-12% af virksomhederne i kommunen, domineret af landbrug, så det er tydeligt, at fødevareerhvervene betyder meget for både beskæftigelse, skat og vækst i kommunen, og givetvis også for identiteten og traditionerne i området, hvor mange generationer har været landmænd og fiskere.

4.2.4 Netværk

På tur rundt i kommunen mødte og talte vi med vidt forskellige dele af det ovenfor beskrevne erhverv – embedsmænd og politikere, landmænd, en restauratør, nicheproducenter og entreprenører m.fl. Indtrykket er, at de forskellige aktører i Ringkøbing-Skjern kan finde ud af at samarbejde og danne netværk på tværs af siloer, som f.eks. den nyligt grundlagt e Food Board, et udvalg med vidt forgrenede medlemmer, der agerer advisory board for fødevareinitiativer. Erhvervsrådet har et Center for Fødevareudvikling, der er tæt på mange af aktørerne og netværket Regional Madkultur Vestjylland samler højkvalitetsproducenterne. Der er en stor forgrening og et bredt netværk af aktører, der kender hinanden og samarbejder, det særlige ”Ringkøbing-Skjern DNA” blev nævnt af en række forskellige aktører.

Et eksempel er det nyligt oprettede Foodzone. Dette er et offentligt/privat initiativ, der skaber rum for

¹³ Screeningen følger en metode beskrevet i artiklen ”The quality turn in the Danish food scape: new food chains emerging- new territorial impacts?”. Kjeldsen et al. 2013. Acta Agric.Scan. Sect. B vol 63, No. Suppl. p. 19-28.

iværksættere på madområdet med produktionsfaciliteter, der er del af Fødevarerparken Skjern Enge og som er tænkt som en del af en Food Hub med delekontor og muligheder for innovation og samskabelse. Initiativet bliver interessant at følge med henblik på entreprenørskab og iværksætteri på fødevarerområdet i kommunen og som mulig case for andre områder.

4.2.5 Nye indsatsområder

Et af de kommende indsatsområder i samspil med fødevarerpolitikken og netværket omkring udviklingen, retter sig mod de mange turister, der kommer til egnen. Kommunen har i gennemsnit 3,5 millioner overnatninger om året¹⁴, primært sommerhusgæster fra hovedsageligt Tyskland. De lokale aktører har en formodning om, at meget få af disse sommerhusgæster køber eller møder lokale kvalitetsvarer og at de snarere køber ind på vejen til området. Det er et af de områder, hvor flere af aktørerne gerne vil være med til at udvikle og skabe nye afsætningsmuligheder, abonnementskasser e.l., fordi det ifølge dem er et uudnyttet og stort potentiale.

Desuden har Stauning Whiskey, som et højkvalitetsprodukt, der lige har fået en større investering, vist vejen for, at det er muligt at skabe succes og interessante produkter. Her er erfaringen, at hvis produktet er godt nok og historien interessant, kommer folk gerne langvejs fra for at se og smage og købe produktet med hjem.

4.2.6 Den videre vej for ”Danmarks bedste spisekammer”

Udviklingen på fødevarerområdet, der er foregået i Ringkøbing-Skjern i løbet af de senere år, er som nævnt i opstarts- eller testfasen. På trods af de identificerede potentialer, er det ikke sikkert, at initiativerne vil vise sig at være udviklingsdrivere i fremtiden uden yderligere indsatser og nye tiltag.

Det kræver f.eks. en indsats at identificere og motivere egnede iværksættere og start-ups til Foodzone-projektet, mens netværket omkring Regional Madkultur/Kulinarisk Vestjylland ikke er fuldstændig udviklet eller aktivt endnu. Ringkøbing-Skjern kommune er sammen med Randers kommune og Slagelse kommune partnere i et nystartet forskningsprojekt på Århus Universitet med finansiering fra Innovationsfonden. Projektet – Provenance¹⁵ – skal de kommende år belyse terroirforholdene i de tre kommuner og kan måske bistå udviklingen af lokale produktioner på sigt.

En række af de nævnte indsatser koordineres af Center for Fødevarerudvikling under Ringkøbing-Skjern Erhvervsråd, der arbejder med innovation og udvikling indenfor fødevarerområdet og har en række initiativer på tegnebrættet, der kan sætte endnu mere fokus på Ringkøbing-Skjern som kommune og spisekammer og samtidig skabe gode vilkår for samfundslivet.

¹⁴ Interview Thomas Andersen

¹⁵ <http://www.provenance.dk/>

Flere informationer om de enkelte projekter og kontakter til dem kan findes her:

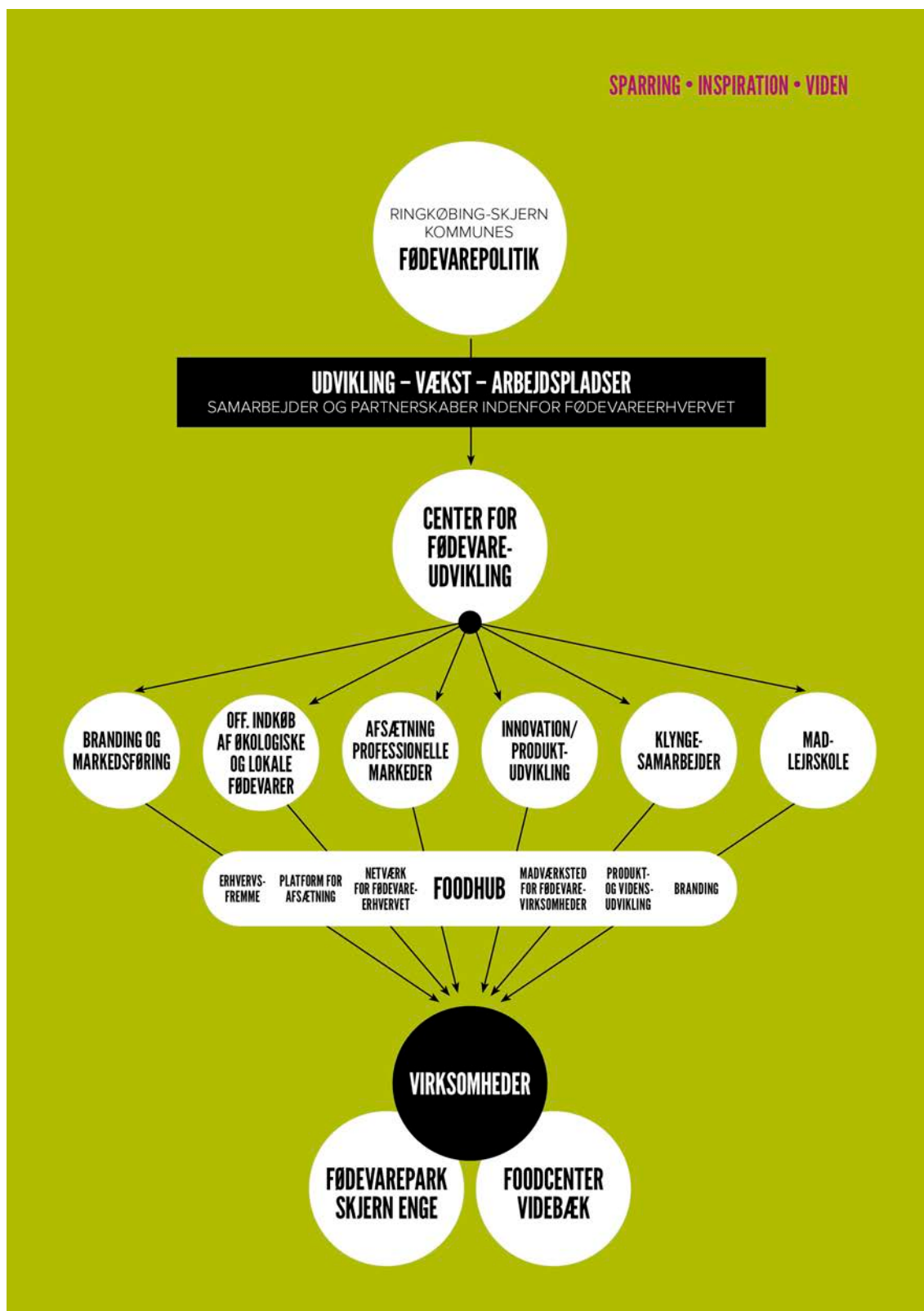
Navn	Hjemmeside
Center for Fødevareudvikling, Ringkøbing-Skjern Erhvervsråd	http://www.rserhverv.dk/Foedevarer-1873.aspx
Foodzone	http://www.rserhverv.dk/Default.aspx?ID=1922
Fødevarepark Skjern Enge	http://www.rserhverv.dk/Default.aspx?ID=1920
Kulinarisk Vestjylland	http://kulinariskvestjylland.dk/
Provenance	http://www.provenance.dk/
Regional Madkultur Vestjylland	http://regionalmadkulturvestjylland.dk/

Opsummerende er der nogle forhold i og omkring Ringkøbing-Skjern Kommune, der gør det til en særligt interessant case ift. fødevarer og lokal udvikling:

- ”Ringkøbing-Skjern DNA’et” – der nævnes mange steder, at der på egnen er en særlig kultur, hvor folk går sammen om at lave noget i fællesskab, fordi de kender og stoler på hinanden og fordi det ”er vejen frem”. Dette lokale tillidsbaserede forhold blev nævnt af mange aktører.
- Stor opbakning på alle niveauer, fra det politiske over landbruget til restauratører, som arbejder i samme retning. Der lægges ressourcer i arbejdet fra både det offentlige og det private side. Således kan man tale om en ”Collective Impact” indsats.
- Kommunen har brug for en løftestang, der kan tiltrække og/eller

fastholde yngre mennesker og give dem beskæftigelse, f.eks. gennem opstart af egen fødevareproduktion eller -virksomhed.

- Der er sat mange initiativer i gang og den store udfordring ligger i at skabe sammenhæng og synenergi mellem aktiviteterne. Her er Food Hub’en og den fortsatte udvikling af fødevarepolitikken af stor værdi.
- Der er stadig udviklingspotentialer, der mangler at blive realiseret, f.eks. på turistområdet og i forhold til afsætning. Her er et indsatsområde for Food Board og Center for Fødevareudvikling.
- De ambitiøse målsætninger i kommunens fødevarepolitik rækker i første omgang frem mod 2018, hvor de med et nyt byråd vil blive revideret og revitaliseret for en ny periode.

Figur: Ringkøbing-Skjerns organisatoriske model på fødevarerområdet
(www.rserhverv.dk/Default.aspx?ID=1935)

4.3 Odsherred

Odsherred er valgt som case på grund af områdets unikke placering midt mellem landets to største byer Aarhus og København og på grund af de specielle jordbundsforhold i Lammefjorden, en inddæmmet og tørlagt del af fjorden på 6000 ha, der muliggør en ekstraordinær grøntsagsproduktion. Desuden er der i området i et tværkommunalt samarbejde opstået Nordisk Center for Lokale Fødevarer (NCLF), et initiativ, der sætter fokus på egnens specifikke produkter og innovative potentialer.

I forbindelse med indsamling af data til kortlægningen blev Odsherred besøgt over to omgange i februar og igen i april 2017. Her blev der gennemført interviews og der blev foretaget en rundvisning på bl.a. NCLF i Fårevejle og i Geoparken Odsherred. Området er præget af nærheden til både Århus og København og de nær ved 27.000 sommerhuse, der flankerer de ca. 16.000 husstande, og som gør Odsherred til landets største sommerhuskommune. Desuden er området berømt for sine grøntsager fra Lammefjorden, et inddæmmet og tørlagt område, der indtil 1870'erne var

fjord, men nu byder på meget favorable forhold for især grøntsagsproduktion som gulerødder, kartofler og asparges. Ud af seks nuværende godkendte produkter med en såkaldt europæisk BGB¹⁶ (Beskyttet Geografisk Betegnelse), kommer to af dem fra Lammefjorden, nemlig Lammefjordsgulerødder, som blev godkendt i 1996 og Lammefjordskartofler, som blev godkendt i 2014¹⁷.

I Odsherred gennemførte vi følgende interviews af mellem 45 og 90 minutters varighed. De handler om strukturerne i Odsherred og udviklingen på fødevareområdet de seneste par år, hvor et tværkommunalt samarbejde og innovative producenter har pustet liv i udviklingen. De interviewede var:

- Berit Nørgaard Olesen (Nordisk Center for Lokale Fødevarer – NCLF)
- Jesper Zeihlund (NCLF)
- Simon Weber (Dansk Tang)
- Claus Marcussen (Dansk Tang)
- Niels Esbjerg (Ørnberg Vin)
- Rie Perry (kommunaldirektør Odsherred)

Odsherred Kommune

Indbyggertal:	33.023 (pr. 1. januar 2017)
Areal:	355 km ²
Borgmester:	Thomas Adelskov (A)
Hjemmeside:	www.odsherred.dk

¹⁶ https://ec.europa.eu/agriculture/quality_en

¹⁷ http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html?&recordStart=0&filter.dossierNumber=&filter.comboName=&filterMin.milestone__mask=&filterMin.milestone=&filterMax.milestone__mask=&filterMax.milestone=&filter.country=DK&filter.category=&filter.type=&filter.status=

4.3.1 Geopark Odsherred

I 2014 blev Odsherred anerkendt af UNESCO som Global Geopark, en markering af særlige kulturlandskaber, og blev optaget i hhv. European og Global Geopark Network. Udnævnelsen til Geopark medførte opstarten af en erhvervsdrivende fond Geopark Odsherred og en tilhørende bestyrelse.

Geoparken skal danne ramme for udviklingen af Odsherred som egn, med særligt fokus på landskabets dannelse, kulturhistorien, kunsten og de lokale råvarer¹⁸. I strategien for 2015-18 er den overordnede vision, at Geopark Odsherred i 2018 fremstår som "... en veletableret geopark. Vi selv og omverdenen oplever geoparken som en samlende og dynamisk ramme for Odsherred som egn."¹⁹

Målsætningerne for udviklingen frem mod 2018 er, at den

- Har skabt vækst indenfor erhverv og turisme.
- Har en udbygget og tilgængelig formidling og infrastruktur i forhold til geoparkens 4 temaer.
- Har udviklet og implementeret et varieret undervisningstilbud.
- Indgår i aktive forskningsprojekter vedr. geologi og landskab.
- Har et bredt velfunderet netværk af samarbejdspartnere i lokalområdet, som alle bidrager til den samlede udvikling af Geopark Odsherred.

Dele af disse målsætninger er tæt forbundet med udnyttelsen af potentialer

på fødevareområdet og skabelsen af nye værdi- og vækstskabende sammenhænge og samarbejder. På den måde er etableringen af geoparken i høj grad medvirkende til at drive udviklingen på fødevareområdet.

4.3.2 Netværk og organisering

Siden Lammefjordens tørlægning i 1873 har der hersket en særlig stemning af pionerånd i området, som har forenet og organiseret fjordens bønder. I nyere tid – i 1996 – gik en række af områdets producenter sammen om etableringen af Lammefjordens Grøntsagslaug²⁰, der med sine 40 medlemmer repræsenterer en stor del af fødevareproduktionen i området. Formålet med laugene er, at fremme afsætningen af alle produkter og ikke mindst udbrede kendskabet til Lammefjorden.

Grøntsagslauget rummer desuden Lammefjordens Gulerodslaug, der indbefatter de producenter, der har den europæiske BGB-mærkning på deres produktion af gulerødder. Ligeledes organiserer laugene de kartoffelavlere, som producerer de BGB-beskyttede Lammefjordskartofler.

I 2015 startede NCLF som et initiativ mellem Odsherred Kommune og Erhvervsråd, men blev i 2016 etableret som et tværkommunalt samarbejde mellem Odsherred, Holbæk og Kalundborg kommuner. Centeret skal skabe sammenhæng mellem producenter, forskning og erhvervsliv. Styregruppen²¹ er sammensat af bl.a. de tre kommuners

¹⁸ http://www.geoparkodsherred.dk/sites/default/files/asp/geoparkodsherred/Downloads/geoparkodsherred_strategi_2015-2018_vedtaget.pdf

¹⁹ http://www.geoparkodsherred.dk/sites/default/files/asp/geoparkodsherred/Downloads/geoparkodsherred_strategi_2015-2018_vedtaget.pdf (Side 7)

²⁰ <http://www.lammefjorden.dk/>

²¹ <http://www.nclf.dk/organisation/>

borgmestre, en repræsentant for ovennævnte Grøntsagslaug, restaurationsverdenen, repræsentanter fra uddannelses- og forskningsinstitutioner. Således afspejler styregruppen initiativets ambition om at tænke på tværs af siloer og skabe sammenhæng mellem forskellige aktører for at skabe udvikling, bedre muligheder og rådgivning for producenterne, samarbejde og værdiskabelse i hele kæden.

Initiativet er stadig relativt nyt, så det er ikke muligt med sikkerhed at udtale sig om dets betydning og muligheder, men tendensen til at arbejde mod involvering af alle niveauer og forskellige siloer går igen i disse cases.

4.3.3 Innovation og produktudvikling

Et af temaerne i Odsherred er sammenhængen mellem de traditionelle grøntsagsproducenter, der primært har fokus på gulerods- og kartoffelproduktion og en nyere generation af producenter, der dyrker mange forskellige ting og eller skaber nye, innovative produkter.

På egnen finder man både gode forhold for dansk vinproduktion, der bliver lavet tangprodukter og vodka, dyrket asparges osv., samtidig med at Lammefjordens producenter dyrker mere traditionelle afgrøder for området.

De interviewede producenter er samtidig repræsentanter for den nytænkning og det entreprenørskab, man kan møde i området. Vinproducenterne i området arbejder på at organisere sig og mener, området er det bedst mulige terroir til vinproduktion i Danmark, hvorfor det passende kunne danne ramme for et udviklingscenter for koldklimavine. Den anden producent udvikler og forhandler

produkter baseret på tang, ligeledes et ret nyt initiativ i danske sammenhænge. På den måde viser området sig som et hub for innovation og produktudvikling med fokus på det terroir og de forudsætninger, der findes i området.

Centrale for udviklingen er blandt andre også Michelin restauranten Dragsholm Slot med kokken Claus Henriksen og fødevareproducent Søren Wiuff, der er kendt for at dyrke kvalitetsasparges og andre højkvalitetsprodukter til en lang række restauranter.

4.3.4 Tværgående samarbejder

Også i Odsherred er der etablerede traditioner for fødevareproduktion, der går generationer tilbage, så branchen er i forvejen til stede og har en vigtig plads i kommunen. Der er dog med bl.a. Geoparken og NCLF kommet et bredere fokus på fødevareområdet, der går fra politikere og embedsmænd over kokke og restauranter, forskere og uddannelsesinstitutioner til producenter og landmænd.

Nogle af hovedpointerne fra interviews og observationer er:

- Der er nogle forankrede stedbundne værdier og traditioner, der binder folk på egnen sammen.
- Området har en lang tradition for fødevareproduktion og specialprodukter, og har en selvforståelse som et af Danmarks spisekamre.
- Samspillet mellem politik, embedsværk, private aktører samt uddannelse og forskning kan være med til at skabe nye indsatsområder og bedre vilkår for innovative fødevareproducenter.

4.4 Madfællesskabet

“Fødevarerforbruget er med til at bestemme, hvordan landbruget ser ud. Og omvendt.” Med disse ord præsenteres Madfællesskabet, som blev etableret i 2015 som et samarbejde mellem Københavns Kommune, Lejre Kommune og Bornholms Regionskommune, og med Københavns Madhus som facilitator.

Madfællesskabets vision er:

“at skabe et mere bæredygtigt fødevarsystem, bedre madkvalitet og tættere forbindelse mellem land og by, vil vi tager ansvar for udviklingen af fremtidens fødevarsystem. Madfællesskabet vil i praksis skabe bæredygtige fødevarsystemer mellem land og by.”²²

Denne case er baseret på skriftlige kilder såvel som interviews med Line Riise Nielsen fra Københavns Madhus, Ida Bigum fra Københavns Kommune og Louise Groth-Michelsen fra Bornholms Regionskommune.

Madfællesskabet blev etableret med udgangspunkt i dels et ønske om at styrke bæredygtigheden i offentlige bespisningsordninger og samtidig koble byens efterspørgsel tættere sammen med det omkringliggende lands udbud. Madfællesskabet blev skabt med en konkret problemstilling: hvordan kan de offentlige måltider, som dagligt serveres i Københavns Kommune, i højere grad være med til at skabe investeringer i bæredygtige landbrugsproduktioner i Københavns opland? Beregninger fra Københavns Madhus viste, at det nuværende forbrug af frugt og grønt i de offentlige bespisningsordninger

i Københavns Kommune kræver et landbrugsareal på ca. 5.000 ha. Bornholm og Lejre, hvor der tilsammen er ca. 48.000 ha. landbrugsjord tog udfordringen op, og med det var madfællesskabet en realitet og en politisk vision om, at styrke bæredygtige fødevarsystemer blev hermed fremmet.

Arbejdet med Madfællesskabet følger forskellige spor. Dels det produktionsmæssige, hvordan følges efterspørgslen op af konkrete produktioner, hvilken distribution og infrastruktur skal etableres, og hvordan sikres det, at nye løsninger kan ske inden for rammerne af de eksisterende udbudsregler? På den anden side udvides Madfællesskabet i sin partnerkreds. Ud over de tre oprindelige partnere har Albertslund Kommune tilsluttet sig, ligesom Region Hovedstaden også er blevet en del af partnerskabet og har gjort partnerskabet til et blandt flere fyrtårnsprojekter inden for den regionale vækststrategi. Region Sjælland, Lollands Kommune og Greater Copenhagen banker ligeledes på med henblik på at tage del i arbejdet og udviklingen.

Som en del af indsatsen er der udarbejdet et manifest for Madfællesskabet, hvor følgende punkter fremgår²³:

- *Vi skaber landet gennem den måde vi spiser på*
- *Ny bæredygtig og stærk lokal økonomi*
- *Madfællesskabet vil handle og spise landet ud af krisen*
- *Vi skal styrke forbindelsen mellem land og by*
- *Madfællesskabet forpligter*

²² http://www.kbhmadhus.dk/media/891399/madfaellesskabet_generelinfo.pdf

²³ http://kbhmadhus.dk/media/947133/madfaellesskabet_manifest_folkem%C3%B8de2016.pdf

4.5 Afrunding af case-beskrivelserne

I nærværende rapport sættes fokus på fire cases, som på mange måder er forskellige, men som samtidig deler centrale fællestræk i at være dominerende landkommuner med en traditionel stor andel i den økonomiske aktivitet hidrørende fra fiskeri og landbrug, med undtagelse af Madfællesskabets by-land relation.

Vi kan analysere og se på distrikterne isoleret, som enkeltstående eksempler på bestemte udviklingstræk, med risiko for at overse det forhold, at alle distrikter er en del af sociale, økonomiske og miljømæssige relationer, som ikke afgrænses af en kommunegrænse. De tre første cases er tydelige eksempler herpå: De er på hver deres vis eksempler på et møde mellem indefra kommende muligheder, aktører, ressourcer og lignende og udefra kommende efterspørgsel, rammer og strukturer, som beskrevet tidligere i kortlægningen og i de mere udførlige case-beskrivelser.

Overordnet er der en pointe i at undgå at tale isoleret om bæredygtig byudvikling eller bæredygtig landdistriktsudvikling, men derimod at operere med en tilgang om, at by og land hænger sammen. Hvad der gøres i byen påvirker landet, og hvad der gøres på landet påvirker byen. Der findes ikke ikke-påvirkende tiltag. Spørgsmålet er, hvilke påvirkninger ønskes og hvordan udvikles disse.

Forskellene mellem caseområderne ligger bl.a. i de stedbundne traditionelle produktioner og demografi, men også i måden at organisere sig på og finansieringen af de forskellige tiltag, der er sat i værk.

Sammenfaldende finder man en fælles vilje og et fælles ”DNA” til at skabe noget. En vilje, der bliver italesat flere steder gennem en selvforståelse om, at man aldrig har fået noget forærende.

Samtidig har områderne det tilfælles, at der er gode forudsætninger for at producere. Der er gode jordbundsforhold og plads til at skabe noget. Alle cases er kendetegnet ved en høj grad af turisme, dog på forskellige måder og med forskellig indflydelse på fødevareudviklingen.

Desuden er der i alle tilfælde en bred forståelse på tværs af sfærer om, at fødevarer er et område, der rent faktisk kan bruges til at løfte beskæftigelse og eller interesse for egnen, en enighed, der forbinder politik og embedsværk med forskellige centre og konsulenter og en række større og mindre producenter, kokke og formidlere, der alle deler et fælles mål om at skabe attraktive vilkår og gode, innovative produkter og samarbejder.

5. Konklusioner og anbefalinger

Denne kortlægning har haft speciel fokus på landbrugs- og fødevarerektorenes relationer og samspil med det offentlige interesser i erhvervsudvikling, lokaludvikling og turisme. Det er derfor væsentligt at bemærke at resultaterne er fremkommet i dette perspektiv og er således ikke en fyldestgørende studie af alle udviklingstendenser inden for feltet.

Fødevarerektoren har i årtier været drevet af private erhverv og reguleret af nationale og transnationale rammer.

Landbrugs- og fødevarerektorene har primært været et nationalt anliggende når vi taler om det offentlige rolle, og her primært i forhold til at sikre et højt niveau af fødevarerikkerhed og at understøtte erhvervenes eksportindsats. Dette studie afdækker at der siden kommunalreformen og fremkomsten af større kommuner er kommet mere lokal og regional opmærksomhed om fødevarer- og måltidssektoren. Der er sket en vis diversificering. Kommunernes arbejde med resiliens og bæredygtighed er et eksempel på hvad der har været med til at præge sektorens udvikling i de seneste år.

Fokus og opmærksomhed på

fødevarerektoren. Undersøgelsen viser at der i langt de fleste danske kommuner foregår en betydelig produktion eller forarbejdning af fødevarer. Mange steder som et af de vigtige erhverv ift. arbejdspladser og lokal udvikling. En af undersøgelsens resultater kan derfor forekomme paradoksalt, nemlig den at der i en række kommuner ikke er mere fokus på fødevarerektorens udvikling. Og i forlængelse heraf, at der er så få kommuner, der har afsat ressourcer til initiativer på området. Derimod spiller fødevarer en rolle for alle regionerne.

Undersøgelsen dokumenter således at der de seneste år er kommet yderligere fokus på området, således at stort set alle regioner og kommuner, der har nedskrevne politikker eller strategier på området, er ganske nye – fra 2015 eller senere.

Kommunale og regional

fødevarerkluger. Undersøgelsen afdækker at de steder, der kan fremhæves som aktive og initiativrige på området, kan der rapporteres om brede og tværgående netværk, hvor der er opnået enighed om kollektivt at trækker i samme retning. Det viser, at der er brug for opmærksomhed og viden om netop denne type af samarbejde, da undersøgelsen indikerer at sådanne samarbejder er med til at initiere og forankre lokale, frugtbare samarbejder.

Initiativtagere og skabere af udvikling.

Nogen må sætte ting i gang og tage initiativet, hvis der skal ske noget. Undersøgelsen viser at det kan være vidt forskellige initiativtagere, fra politikere til lokale producenter der tager initiativet. Så der er tale om både 'bottom'up' og 'top-down' initiativer. Men uanset tilgang kræver initiativerne oversættelse til en lokal kontekst – og forankring i eksisterende strukturer. Her viser undersøgelsen og de kommunale/regionale strategier at det er mere uklart hvor der findes viden og hjælp om hvordan dette koncept kan udvikles og vokse. Stedbundethed er en faktor som flere lokale netværk arbejder med men resultaterne af denne undersøgelse antyder at dette potentiale ikke forekommer at være tilstrækkelig tydeligt og skarpt.

Det er nyt med kommunale/regionale strategier og indsatser.

Området er nyt og kommunale strategier på fødevareområdet er et nyt fænomen. Undersøgelsen viser at der er en stigende opmærksomhed om området og at der er mange nye strategier og erfaringer. De konkrete årsager spænder over flere områder, hvor offentlige måltider og indkøb hertil er en, lokal jobskabelse er

en anden, en indsats for at fastholde unge er en tredje, og en miljøbeskyttelse er en fjerde. Der afdækkes i studiet et udtalt behov for udveksling af erfaringer, viden og videndeling, og der er foreløbig ikke en dækkende dokumentation af effekten af de forskellige tiltag. Det anbefales de lokale aktører at tænke på vilkårene for en ideelle lokal/regional strategi og hvilket fokus strategien sigter efter.

6. Referencer

- <http://landbrugsavisen.dk/kv%C3%A6g/bindegale-landm%C3%A6nd-startede-mejeri-nu-fort%C3%A6ller-bog-historien>
- <https://www.livogland.dk/lokale-aktionsgrupper/kort-lokale-aktionsgrupper/lokale-aktionsgrupper>
- http://fiskeriforening.dk/wp-content/uploads/2015/08/FISK_I_TAL_2015.pdf
- ”Fakta om erhvervet 2016”, Landbrug og Fødevarer
- Fischler, C: Commensality, Society and Culture. In Social Science Information 50(3-4):528–548 • August 2011
- <http://www.gaarden.nu/wp-content/uploads/2016/07/Bornholms-fodevarestrategi-2017-2025-udkast-til-horing.pdf>
- <https://www.brk.dk/Erhverv/Vaekstforum/Documents/V%c3%a6kstplan%20for%20Bornholm%202014.pdf>
- Økonomisk Analyse 2014, Landbrug & Fødevarer
- ”The quality turn in the Danish food scape: new food chains emerging- new territorial impacts?”. Kjeldsen et al. 2013. Acta Agric.Scan. Sect. B vol 63, No. Suppl. p. 19-28.
- https://ec.europa.eu/agriculture/quality_en
- http://ec.europa.eu/agriculture/quality/door/list.html?&recordStart=0&filter.dossierNumber=&filter.comboName=&filterMin.milestone__mask=&filterMin.milestone=&filterMax.milestone__mask=&filterMax.milestone=&filter.country=DK&filter.category=&filter.type=&filter.status=
- http://www.kbhmadhus.dk/media/891399/madfaellesskabet_generelinfo.pdf
- http://kbhmadhus.dk/media/947133/madfaellesskabet_manifest_folkem%C3%B8de2016.pdf

7. Bilag

Bilag 1: Oversigt over lokale Fødevarenetværk fra spørgeskemaundersøgelsen

Navn	Hjemmeside
6400Foodmarked	http://sonderborgkommune.dk/aktuelt/arkiv/lokale-foedevareproducenter-afproever-nyt-markedskoncept-paa-spejdernes-lejr
Andelstanken Langeland	http://www.andelstanken.dk/langeland/
Culinary Heritage - Vestjylland	http://www.culinary-heritage.com/region.asp?sprakid=2&regionid=65
Den bornholmske fødevareklyngeindsats	http://clusterdevelopment.dk/klyngerne-paa-bornholm
Egholm Folkefarm	http://egholmfolkefarm.dk/
En bid af Dragør	-
EngageFood MidtVest	http://engagefood.dk/
EngageFood Øst	http://engagefood.dk/wp-content/uploads/Aktivitetskatalog_Engagefood.pdf
Erfa-grupper under Landbruget f.eks. om økologisk dyrkning	https://www.lmo.dk/Raadgivning/NetvAerk-erfa-grupper/Erfa-grupper-oekologi
Fødevarer i Odsherred	http://www.fio-odsherred.dk/
Fynske Fristelser	http://www.fynskefristelser.dk/
Fødevarefællesskaberne	http://døff.dk/
Fødevareklubben	http://www.foedevareklubben.dk/
Fødevarenetværk omkring Aarhus	-
Fødevarer Lokalt	http://foedevarerlokalt.dk/
Go Green Helsingør	https://www.helsingor.dk/media/6365015/gogreen_onepager_v1.pdf
Gourmet Bornholm en del af Regional Madkultur	http://www.smagenafdanmark.dk/dit-lokale-netvaerk/gourmet-bornholm-en-del-af-regional-madkultur-bornholm.aspx

Gribskov Spisekammer	https://www.facebook.com/Gribskov-Spisekammer-1546040032345338/
Halkær Kro	http://www.halkaer.dk/
Halkær Ådal	http://halkaeraadal.dk/forside.aspx
Herslev-klyngen 'En del af Herslev'	https://www.facebook.com/endelafherslev/?hc_ref=PAGES_TIMELINE&fref=nf
Innovative fødevareindkøb	-
Kongens Fadebur, Nyborg	http://www.danmarksrigeshjerte.dk/kongens-fadebur/
Kulinarisk Sydfyn	http://kulinarisksydfyn.dk/
Kulinarisk Vestjylland	http://kulinariskvestjylland.dk/
Kultivator	http://www.kultivatorsyd.dk/
Lammefjordens Grøntsagslaug	http://www.lammefjorden.dk/
Landmad	http://landmad.dk/
Langelands fødevarenetværk	http://www.langeland.dk/langeland/langelandsfoedevarenetvaerk
Lejre - den Økologiske kommune	http://denoekologiskekommune.lejre.dk/
Lejre Økologiske Fødevarefællesskab	http://www.løff.dk/
Lejre Økologiske Grøntsagslaug	-
Ligger i regi af Nordfyns Erhverv og Turisme	http://www.neet.dk/
Madfællesskabet	http://www.kbhmadhus.dk/udvikling/madfaellesskabet
Madpladsen	http://viborher.dk/paperboy/nyheder-paperboy/go/mere-mad-paa-staendertorvet
Madværket	http://madvaerket.dk/
Molbordet	http://molbordet.dk/

Nationalparken på spisekortet	http://nationalparkmolsbjerger.dk/nyheder-molsbjerger/2015/tolv-lokale-foedevareproducenter-saettter-nationalparken-paa-spisekortet/
Netværk blandt økologiske producenter	-
Netværket er under opstart, i regi af det lokale erhvervskontor VÆKST Jammerbugt og lokale ildsjæle	-
Nordisk Center for Lokale Fødevarer (NCLF)	http://www.nclf.dk/
Regional Madkultur Thy Mors	http://www.madkulturthymors.dk/
Regional Madkultur Vestjylland	http://regionalmadkulturvestjylland.dk/
Samsø Fødevarenetværk	https://www.samsøe.dk/erhverv/netvaerk-og-samarbejder/samsøe-foedevarenetvaerk
Smag på Nordsjælland	http://www.smagpaanordsjaelland.dk/
Smagen af Fyn	http://www.smagenaffyn.dk/
SMASK -Samarbejdende Mad-Aktører Skaber Konkurrenceevne	http://www.slagelseerhvervscenter.dk/projekter/foedevaresamarbejde/foedevaresamarbejdet-smask-
Småøernes Fødevarenetværk	https://www.livogland.dk/vidensbase/projekter/smaaøernes-foedevarenetvaerk-kaerlighed-kvalitet-oerne
Spis Sorø	https://spissoroe.wordpress.com/
Spisekammer Halsnæs	http://www.spisekammerhalsnaes.dk/
Stevns Fødevarenetværk	http://www.stevnsfoedevarenetvaerk.dk/
Sydfynske Perler	http://www.sydfynskeperler.dk/
Sydvestjyske Smagsoplevelser	http://www.sydvestjyskesmagsoplevelser.dk/da/forside/
Sønderjyske Fristelser	http://www.sønderjyskefristelser.dk/
Vendsyssel Fødevarer, i regi af Landbo Nord	https://www.landbonord.dk/forening/nyheder-1/vendsyssel-foedevare.aspx?Action=1&M=NewsV2&PID=154

ØkoNord	-
Destination Sønderjylland	http://www.visitsonderjylland.dk/sonderjylland/soenderjyske-madoplevelser
Kulinarisk Netværk Lolland-Falster	http://www.smagenafdanmark.dk/dit-lokale-netvaerk/kulinarisk-netvaerk-lolland-falster-sydsjaelland.aspx
Regional Madkultur Sjælland	http://www.smagenafdanmark.dk/dit-lokale-netvaerk/regional-madkultur-sjaelland.aspx
Smagen af Nordjylland	http://www.smagenafdanmark.dk/dit-lokale-netvaerk/smagen-af-nordjylland.aspx
Nordjyske Fødevarenetværk	http://www.smagenafdanmark.dk/dit-lokale-netvaerk/nordjyske-foedevarenetvaerk.aspx
Gourmet Vest	http://www.smagenafdanmark.dk/dit-lokale-netvaerk/gourmet-vest.aspx
Udviklingsplatform for Midt- og Vestjyske fødevarer	http://brmidtvest.dk/projekter/udviklingsplatform-for-midt-og-vestjyske-foedevareer

Bilag 2: Kommunale fødevarestrategier

Kommune	Navn på strategi	Hjemmeside
Slagelse	Fødevareklynge	www.slagelseerhvervscenter.dk/om-os/strategi-2016-2020
Aalborg	Bæredygtighedsstrategi	http://www.aalborg.dk/media/5759074/baeredygtighedsstrategi_2016.pdf
Bornholm Kommune	Bornholms Fødevarestrategi	https://www.brk.dk/Indflydelse-Politik/Hoeringer/Sider/Bornholms-f%C3%B8devarestrategi-2017-2025.aspx
Ringkøbing-Skjern Kommune	Fødevarepolitik for Ringkøbing-Skjern Kommune 2015-18 med tilhørende handlingsplan	https://www.rksk.dk/Files/Files/Om%20Kommunen/Politiker-og-strategier/Fodevarepolitik.pdf
Sydvestjylland (tværkommunal)	Sydvestjyske Smagsoplevelser	https://issuu.com/svuf/docs/brochure_smagsoplevelser_26999_web
Food Fyn (del af Udvikling Fyn – tværkommunal)		www.udviklingfyn.dk/foodfyn
Københavns Kommune	90% økologimålsætning - ikke en holistisk fødevarestrategi, men dog en selvstændig strategi	
Sønderborg Kommune	Sønderborg Kommune som klimavenlig fødevareområde	https://polweb.sonderborg.dk/ShowFile.aspx?&file=3547_11208925&fusionid=11208923&web=2&docSysId=3547#10 (pkt. 10)
Lolland & Falster (tværkommunal)	Strategi for forretningsområdet Landbrug & Fødevarer i erhvervsfremmeorganisationen Business Lolland-Falster	

Bilag 3: Tværkommunale/regionale strategier på fødevareområdet

Navn/Titel	Hjemmeside
Udviklingsråd Sønderjylland	http://www.soenderjylland.dk/
Smagen af Fyn	http://www.smagenaffyn.dk/
Vestjyske Fødevarer og Oplevelser	https://www.livogland.dk/vidensbase/projekter/vestjyske-foedevarer-oplevelser
ReVUS	http://www.rn.dk/Regional-Udvikling/Strategier-og-planer/REVUS
Engagefood Business Region Midtvest fødevareplatform	http://engagefood.dk/
Region Syddanmark	https://issuu.com/region-syddanmark/docs/foedevareerhvervet_i_trekantomraade
Udviklingsplatform for midt- og vestjyske fødevarer	http://brmidtvest.dk/projekter/udviklingsplatform-for-midt-og-vestjyske-foedevarer
Brændende platforme	https://www.halsnaes.dk/Politik/Braendende%20platforme.aspx
Vi udvikler – Region Sjælland	http://www.regionsjaelland.dk/vus/Sider/default.aspx
Regional Vækst- og Udviklingsstrategi	https://www.regionh.dk/til-fagfolk/erhverv/regional%20vaekst%20og%20udvikling/Sider/Regional-vaekst-og-udviklingsstrategi.aspx
InterReg-projektet: Benefit4Regions, case- studie: “Vitalisering af landdistrikterne - medborgerskab gennem netværksaktiviteter på fødevareområdet”	http://benefit4regions.eu/da/case-studies/foedevare
Region Hovedstadens Fødevarefyrtårn	https://www.regionh.dk/til-fagfolk/erhverv/regional%20vaekst%20og%20udvikling/Sider/Regional-vaekst-og-udviklingsstrategi.aspx
Trekantsområdet	http://www.trekantomraadet.dk/wp-content/uploads/2017/05/Kommuneplan-2013-trekantomraadet.pdf

Sydvestjyske Smagsoplevelser	http://www.sydvestjyskesmagsoplevelser.dk/da/forside/
Vendsyssel Fødevarer	http://www.bronderslev.dk/~media/website/Politik/RaadogNaevn/Landdistriktsraad/2016/Referat7mm/VendsysselFoedevarer.ashx?la=da
Aktiviteterne for området er tværkommunalt via Business Lolland-Falster.	http://www.zealanddenmark.eu/wp-content/uploads/Strategi_2015-2018.pdf
Business Region Aarhus strategi	http://www.businessregionaarhus.dk/
Maritim Turisme	http://www.visitnordsjaelland.dk/nordsjaelland/projekt-maritim-turisme
Strategi for BRMV	https://brmv.nemtilmeld.dk/images/descriptions/15070/strategi_2017-2020.pdf
Halsnæs Kommunes Sundhedspolitik 2015-2020	https://www.halsnaes.dk/~media/Politikker/Sundhedspolitik%202015-2020.ashx?la=da
Hjernemad	http://www.regionsjaelland.dk/Kampagner/broen-til-bedre-sundhed/Sunduddannelse/Sunduddannelseeksempler/Sider/Hjernemad.aspx
NCLF Odsherred	http://www.nclf.dk/
Greater Copenhagen	http://www.greatercph.dk/
Vestkystens fødevare- og kulturoplevelser	http://www.rm.dk/api/NewESDHBBlock/DownloadFile?agendaPath=%5C%5CRMAPPS0221.onerm.dk%5Ccms01-ext%5CESDH%20Data%5CRMInternet%5CDagsordener%5Cregionsraadet%202017%5C29-03-2017%5CAaben_dagsorden&appendixId=156408
Fødevare Hub	-
Madfællesskabet	http://www.kbhmadhus.dk/udvikling/madfaellesskabet